

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav románských studií

Bakalářská práce

Veronika Veselá

Lula – muž ze sertão, který dosáhl Brasília

Lula – a man from sertão who reached Brasília

Praha 2014

Vedoucí práce: PhDr. Simona Binková, CSc.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 31. prosince 2013

Veronika Veselá

Na tomto místě bych ráda poděkovala PhDr. Simoně Binkové, CSc. za vedení této bakalářské práce a za její vstřícný přístup a rady při vypracování této práce. Dále bych ráda poděkovala mé rodině za trpělivost a podporu.

Abstrakt

Bakalářská práce se zabývá postavou bývalého prezidenta Brazílie Luizem Ináciem Lulou da Silva a dvěma hypotézami s ním souvisejícími. Hypotézy zní: „*Bolsa Família* výrazně zvýšil Lulovu oblíbenost a vedl k jeho opětovnému zvolení prezidentem v roce 2006“ a „Korupční skandál *mensalão* poškodil Lulovu osobnost a politickou kariéru, i přesto byl však Lula zvolen podruhé do úřadu“. Na tomto základě byla shromážděna data pojednávající o Lulově dětství, funkčním období, osobnosti celkově a zejména o uvedených *Bolsa Família* a *mensalão*. Analýza uvedených dat dala prostor pro verifikaci a falzifikaci klíčových otázek práce.

Klíčová slova

Luiz Inácio Lula da Silva

Strana pracujících

mensalão

Bolsa Família

dělnické hnutí

Brazílie

Abstract

This bachelor thesis portrays Luiz Inácio Lula da Silva, a Brazilian ex-president and tries to find answers to two suppositions stating that “Bolsa Família led to Lula’s popularity and his reelection in 2006” and “Mensalão – a corruption scandal harmed Lula’s image and affected his political career, while still having been reelected”. Based on this I collected data regarding Lula’s poor childhood, his presidency and especially Bolsa Família and mensalão. An analysis of these dates resulted in verification and falsification of key problems.

Key words

Luiz Inácio Lula da Silva

Workers’ Party

mensalão

Bolsa Família

workers’ movement

Brazil

Obsah

Seznam zkratk	7
Úvod	11
1. Vývoj před Lulovým zvolením	13
1.1. Brazílie před Lulou.....	13
1.2. Přehledná biografie Luly da Silva.....	16
1.3. ABC Paulista a stávky v sedmdesátých letech	18
1.4. Vznik Strany pracujících	20
2. Lula — třicátý pátý prezident Brazílské federativní republiky	27
2.1. Sociální programy — Bolsa Família	27
2.2. Krize brazilské politiky — korupční skandály v letech 2002–2005.....	32
2.3. Vztah Brazilců k politice podle výsledků průzkumu veřejného mínění.....	37
3. Zahraniční politika	46
3.1. Mercosur	47
3.2. Spolupráce Jih – Jih	50
3.3. Vztahy s EU.....	52
4. Brazílie po Lulovi	54
Závěr	57
Resumé	59
Summary	60
Seznam použité literatury	61
Seznam tabulek	67
Seznam grafů	67

Seznam zkratek

ABC Paulista

Santo André, São Bernardo, São Caetano

AI

Ato Institucional (*Instituční akt*)

ARENA

Aliança Renovadora Nacional (*Aliance národní obnovy*)

BF

Bolsa Família (*Rodinný příspěvek*)

BRIC

Brazil, Russia, India, China (*Brazílie, Rusko, Indie, Čína*)

CEB

Comunidades Eclesiais de Base (*Základní církevní komunity*)

CPI

Comissão Parlamentar Mista de Inquérito (*Parlamentní smíšená komise pro vyšetřování*)

Colina

Comando de Libertação Nacional (*Komando národního osvobození*)

DECAM/ECT

Departamento de Contratação e Administração de Material da Empresa Brasileira de Correios e Telégrafos (*Oddělení výběru podkladů a jejich administrace brazilského podniku pošta a telegrafy*)

ECT

Empresa Brasileira de Correios e Telégrafos (*Brazilský podnik pošta a telegrafy*)

EU

Evropská unie

FHC

Fernando Henrique Cardoso

HDP

Hrubý domácí produkt

IBGE

Instituto Brasileiro de Geografia e Estatística (*Brazilský institut geografie a statistiky*)

IBOPE

Instituto Brasileiro de Opinião Pública e Estatística (*Brazilský úřad veřejného mínění*)

IMF

International Monetary Fund (*Mezinárodní měnový fond*)

JAP

Joint Action Plan (*Společný akční plán*)

Mercosur

Mercado Común del Sur (*Společný trh Jihu*)

MDB

Movimento Democrático Brasileiro (*Brazilské demokratické hnutí*)

MDS

Ministério do Desenvolvimento Social e Combate à Fome (*Ministerstvo sociálního rozvoje a boje proti hladu*)

OAS

Organization of American States (*Organizace amerických států*)

OSN

Organizace spojených národů

PCdoB

Partido Comunista do Brasil (*Komunistická strana Brazílie*)

PDS

Partido Democrático Social (*Demokratická sociální strana*)

PDT

Partido Democrático Trabalhista (*Demokratická strana práce*)

Peti

Programa de Erradicação do Trabalho Infantil (*Program bojující proti dětské práci*)

PL

Partido Liberal (*Liberální strana*)

PMDB

Partido do Movimento Democrático Brasileiro (*Strana brazilského demokratického hnutí*)

Polop

Política Operária (*Dělnická politika*)

PP

Partido Progressista (*Pokroková strana*)

PSB

Partido Socialista Brasileiro (*Brazilská socialistická strana*)

PSDB

Partido da Social Democracia Brasileira (*Strana brazilské sociální demokracie*)

PT

Partido dos Trabalhadores (*Strana pracujících*)

PTB

Partido Trabalhista Brasileiro (*Brazilská strana práce*)

SCFV

Serviços de Convivência e Fortalecimento de Vínculos (*Služby spoluzití a posílení rodinných pout*)

SENAI

Serviço Nacional de Aprendizagem Industrial (*Národní služba pro průmyslové proškolení*)

STF

Supremo Tribunal Federal (*Nejvyšší federální soud*)

VAR Palmares

Vanguardia Armada Revolucionária Palmares (*Přední revoluční síly Palmares*)

WB

World Bank (*Světová banka*)

WTO

World Trade Organization (*Světová obchodní organizace*)

Úvod

Cílem této bakalářské práce je představit jednu z největších a nejvlivnějších osobností světa, dnes již bývalého třicátého pátého prezidenta Brazílie, Luize Inácia Lulu da Silva.¹ Lula, jak bývá médií nazýván, se během svých dvou prezidentských mandátů stal oblíbeným nejen v Brazílii, ale po celém světě. V této práci bych ráda analyzovala hlavní důvody, které vedly k takové oblíbenosti Luly a k jeho druhému zvolení do prezidentského úřadu.

Lula dokázal Brazílii během osmi let posunout kupředu, a to nejen ekonomicky, ale také kulturně. Země přestala být vnímána jako rozvojová, ale stala se rychle se rozvíjejícím státem. Svět má nyní před sebou zemi se šestou největší ekonomikou, kde se v roce 2014 uskuteční dvacáté mistrovství světa ve fotbale a o dva roky později letní olympijské hry.

Mým hlavním cílem bude analýza Lulovy oblíbenosti v Brazílii a zčásti také v zahraničí. Pozornost bude věnována Lulově angažovanosti v odborových hnutích koncem sedmdesátých let minulého století, která vedla ke vzniku současné vládnoucí strany PT. Dále se budu věnovat sociálnímu programu *Bolsa Família* a korupčnímu skandálu *mensalão*. V této souvislosti jsem si stanovila dvě hypotézy:

- *Bolsa Família* výrazně zvýšil Lulovu oblíbenost a vedl k jeho opětovnému zvolení prezidentem v roce 2006.
- Korupční skandál *mensalão* poškodil Lulovu osobnost a politickou kariéru. Na druhou stranu i přes zveřejnění skandálu byl Lula zvolen podruhé do úřadu.

Práci jsem rozdělila do čtyř kapitol, které se dále dělí na podkapitoly. První kapitolu věnuji osobnosti Luly da Silva. Zabývám se v ní stručným přehledem dějin Brazílie a Lulovým dětstvím prožitým ve velmi chudých podmínkách a odchodem jeho rodiny z chudého státu Pernambuka do bohatého São Paula. Tento biografický přehled má za cíl nastínit osobnost dnes již bývalého prezidenta a životní podmínky sociálně slabých rodin, ze které sám Lula jako jediný prezident Brazílie pocházel. Dále se zaměřuji na období předcházející Lulovu zvolení prezidentem republiky, přičemž podkapitola 1.3 pojednává

¹ Podle pravidel pravopisu portugalského jazyka z roku 1943 (*Formulário Ortográfico de 1943*) je správná verze Luís místo Luiz. Ovšem podle Pravopisné dohody portugalského jazyka z roku 1990 (*Acordo Ortográfico da Língua Portuguesa de 1990*) je i nadále možné užívat starého pravopisu vlastních jmen. Domácí podobou jména Luís/Luiz je Lula. Pod touto přezdívkou byl Luiz Inácio da Silva známý, proto si ji před guvernérskými volbami v roce 1982 nechal přidat do svého jména. Zajistil si tak možnost oficiálně ji používat při volebních kampaních.

o stávkách na konci sedmdesátých let a podkapitola 1.4 popisuje vznik současné vládnoucí Strany pracujících.

Ve druhé části práce se soustředím na Lulu již jako na prezidenta Brazílie. V podkapitole 2.1 se zabývám sociálními programy, na kterých Lula postavil svoji sociální politiku, zaměřím se zde hlavně na nejznámější a často i kritizovaný program *Bolsa Família*. V oddílu 2.2 se snažím rozebrat stinnou stránku Lulovy vlády, kterou je korupce a podrobněji přibližuji jednu z největších politických krizí v zemi označovanou jako *mensalão*. Podkapitola 2.3 navazuje na předešlou a je postavena na údajích Brazilského úřadu veřejného mínění, které se týkají pohledu na Lulovu osobnost a jeho vládu. Další kapitola zkoumá Lulovu aktivitu při tvorbě zahraniční politiky a stále se zvyšující vliv Brazílie ve světě a ve vztahu k USA. Tři podkapitoly se zabývají jednotlivými směry ekonomické a politické orientace Brazílie za Lulovy vlády. Podkapitola 3.1 představuje jihoamerické obchodní spojenectví Mercosur, podkapitola 3.2 pak orientaci na spolupráci s rychle se rozvíjejícími ekonomikami po celém světě. Podkapitola 3.3 ukazuje problematiku nikoli nezajímavou z českého hlediska, a totiž vztahy Brazílie s EU.

V poslední kapitole se věnuji Brazílii po skončení dvou funkčních období Luly a stručně se snažím představit nynější hlavu státu, prezidentku Dilmu Rousseffovou.

Vzhledem k tomu, že se jedná o téma z nedávné historie, v českém jazyce zatím existuje malé množství odborné literatury. Při zpracování první kapitoly jsem vycházela z knihy Jana Klímy Dějiny Brazílie a z historického přehledu, který je součástí dizertační práce Jana Němce. Dalšími prameny v českém jazyce, kterých jsem užila, byly úspěšně obhájené bakalářské a diplomové práce vztahující se k tématu. Hlavním zdrojem informací pro mě byla cizojazyčná literatura. Naprostou většinu cizí odborné literatury o dané problematice jsem získala na Katedře politologie Fakulty mezinárodních vztahů Vysoké školy ekonomické v Praze a v Národní knihovně České republiky. Jednalo se o odborné knihy psané španělsky, portugalsky a především anglicky. Jako primární prameny mi posloužily články publikované v odborných časopisech. Dalšími důležitými informacemi pro mě byly elektronické zdroje, a to především různá zpravodajství a webové stránky brazilského týdeníku *Veja*, a v neposlední řadě také internetové stránky brazilské vlády.

1. Vývoj před Lulovým zvolením

1.1. Brazílie před Lulou

Vývoj státu, který se neuvěřitelně rychlým tempem přibližuje světovým velmocím, jako jsou Spojené státy americké, Evropská unie, Čína a Japonsko, neměl lehký průběh. Bývalá kolonie podřazená Portugalsku a jeho královské dynastii získala nezávislost až v roce 1822. Pomalými krůčky se Brazílie snažila vytvořit fungující stát. Během dvou set let se v zemi vystřídal několik politickým forem. Nejdříve byla Brazílie císařstvím pod vedením císaře Pedra I (období monarchie trvalo od roku 1822 do roku 1889), později se stala republikou.

Nezávislosti Brazílie předcházela výjimečná událost: ke konci roku 1807 se portugalský královský dvůr rozhodl odjet do své největší kolonie ze strachu před Napoleonem a jeho vojskem, které se chystalo s pomocí Španělska vpadnout do Portugalska. V tomto období došlo pro Brazílii k velkému posunu vpřed, král Jan VI v čele svého dvora se snažil rozvíjet infrastrukturu a ekonomiku země. Navíc se celá koloniální říše přejmenovala na Spojené království Portugalska, Brazílie a Algarve, díky čemuž se Brazílie dostala na stejnou formální úroveň jako Portugalsko.² Napoleon opustil Portugalsko v roce 1815, avšak Jan VI se rozhodl zůstat v Riu de Janeiru. Do rodné země se vrátil až po politickém nátlaku v roce 1821. V Brazílii však zanechal svého syna Pedra, za kterého kvůli jeho nezletilosti vládli regenti. Když poté Portugalsko požadovalo návrat k podřízenosti Brazílie, deklaroval Pedro 7. září 1822 nezávislost země a byl korunován prvním císařem. Nezávislost Brazílie nejprve uznaly v roce 1824 Spojené státy americké, o rok později se přidalo i Portugalsko a Velká Británie.

Během prvních let existence nezávislosti, mezi lety 1822 a 1850 proběhlo několik sporů s okolními latinskoamerickými státy o území. Dějiny Brazílie se však nevyznačují mnoha válečnými konflikty; poslední válkou na jihoamerickém kontinentu, jíž se Brazílie zúčastnila jako spojenec Argentiny a Uruguaye, byla válka proti Paraguayi, která skončila v roce 1870. Finální podoba hranic Brazílie, jak ji známe dnes, pochází ale až z první

² NĚMEC, Jan. *Brazílská levice na počátku 21. století: Od politické alternativy k mocenskému kartelu?* Praha, 2012. Dizertační práce. VŠE. Vedoucí práce Vladimíra Dvořáková. s. 63.

poloviny 20. století, kdy ministr zahraničních věcí José Maria da Silva Paranhos (baron Rio Branco) koupil od Bolívie území³ Acre.⁴

Druhá polovina 19. století se vyznačovala především republikánským a abolicionistickým hnutím a pádem monarchie. Tzv. Zlatým zákonem (*Lei Áurea*) bylo v roce 1888 zrušeno otroctví a Brazílie se stala jednou z posledních zemí světa rušící nesvobodnou pracovní sílu. V listopadu 1889 došlo k nekrvavému vojenskému spiknutí a k moci se dostali republikáni. Do popředí se poprvé dostala také armáda. Císař Pedro II byl sesazen a donucen odjet do Evropy. Dekretem č. 1 byla vyhlášena federativní republika s novým názvem Spojené státy Brazílie (*Estados Unidos do Brasil*) a z provincií se staly státy. V Brazílii tak po šedesáti sedmi letech skončilo císařství a nastalo období tzv. „staré“ či „první“ republiky, jejímž prvním prezidentem se stal maršál Deodoro da Fonseca.

Toto období (1889–1930) se vyznačovalo politikou „kávy s mlékem“ (*café com leite*), kdy se federální vláda střídala mezi dominantními a nejbohatšími státy São Paulo (produkce kávy) a Minas Gerais (chov dobytka a produkce masa a mléka). Avšak tento systém netrval příliš dlouho, brzy se objevily první hospodářské a sociální problémy. Ceny kávy, která se stala hlavní komoditou vývozu a vystřídala tak brazilské dřevo, cukrovou třtinu a zlato coby vývozní artikly 16., 17. a 18. století, začaly klesat a oblíbený amazonský kaučuk byl na světových trzích nahrazen kaučukem asijským. Hospodářské problémy se zčásti vyřešily během první světové války – opět vzrostla poptávka po některých brazilských komoditách a mnoho produktů, které byly dříve dovážené, bylo třeba začít vyrábět doma.

V roce 1930 se pořádaly prezidentské volby, ve kterých byl zvolen guvernér státu São Paulo Júlio Prestes de Albuquerque. Následoval ale vojenský puč, při němž se k moci dostala vojenská junta v čele s Getúliem Vargasem, který nastolil diktaturu. Byla přijata nová ústava a zaveden unitární stát nazývaný „Novým státem“ (*Estado Novo*), který se vyznačoval silnou centralizací.

Ve druhé světové válce se Brazílie připojila v roce 1942 na stranu spojenců a byla po boku USA a Kanady jedinou americkou zemí, která vyslala své vojenské složky do Evropy (bojovaly především v Itálii). „Nový stát“ přetrval do roku 1945, kdy došlo opět ke státnímu převratu. Armáda donutila Vargase rezignovat a generál Eurico Gaspar Dutra byl ve svobodných volbách zvolen novým prezidentem. Ekonomické problémy a vysoká inflace však dopomohly v roce 1950 ke znovuzvolení Vargase, kterého podporovala Brazilská strana

³ Na rozdíl od většiny latinskoamerických zemí nedošlo následkem tohoto kroku k rozpadu Brazílie, naopak koupí Acre se její území ještě zvětšilo (NĚMEC, Jan, ref. 2. s. 63).

⁴ KLÍMA, Jan. Brazílie. Praha: Libri, 2003. ISBN 80-7277-176-0. s. 92.

práce, do funkce prezidenta.⁵ V Brazílii nastalo období nazývané „Nová republika“ (República Nova) a s ním demokracie. Avšak situace v zemi se stále zhoršovala, navíc znovu stoupla inflace. Nátlak armády na Vargase, aby abdikoval, skončil prezidentovou sebevraždou v srpnu 1954.

Roky 1956 až 1960 se vyznačovaly výraznějším rozvojem. Prezidentem se stal potomek českých imigrantů Juscelino Kubitschek de Oliveira, který díky Cílovému programu (*Programa de Metas*) a heslu „Padesát let za pět let“ zmodernizoval Brazílii a začal se zabývat též zlepšením situace vnitrozemí. Kubitschek ve spolupráci s Oscarem Niemeyerem a Lúciem Costou založil a vybudoval nové hlavní město Brasília, které bylo inaugurováno v dubnu 1960. V zemi zavládl optimismus a víra ve zlepšení situace. Po skončení mandátu Kubitschka však Brazílii zasáhla krize. Zadluženost, inflace a deficit státního rozpočtu čekaly na nového prezidenta Jânia Quadrose, který situaci neunesl a už roku 1961 abdikoval na prezidentský úřad. Prezidentství se ujal viceprezident João Goulart.

Složité bylo přes dvacet let trvající období vojenského režimu (1964–1985). V roce 1964 byla svržena vláda prezidenta Goularta, přezdívaného Jango, a země se ujali vojenští generálové. Pomocí dekretů zvaných „instituční akty“⁶ začali vojáci nedemokraticky vládnout. V roce 1965 byly Institučním aktem 2 zakázány všechny politické strany a povoleny byly pouze dvě oficiální strany – ARENA,⁷ podporující vojenský režim, a MDB,⁸ režimu ne příliš odporující opozice.⁹ Koncem roku 1968 vydal generál Artur da Costa e Silva dokument AI-5, kterým ještě více posílil své pravomoci. Při této příležitosti bylo podepsáno také doplňující *AI Complementar noº 38*, kterým byl dočasně uzavřen Národní kongres. Režim se začal postupně uvolňovat až v osmdesátých letech 20. století během období zvaného *abertura*.¹⁰

V roce 1983 a 1984 proběhlo několik manifestací pod sloganem „Přímé volby hned“ (*Diretas Já*), na kterých občané požadovali znovuzavedení systému přímých prezidentských voleb. Návrh zákona ale schválen nebyl a volby v roce 1985 byly opět nepřímé. Opozice ale zčásti dosáhla svého – byl zvolen její kandidát, známý politik a bývalý guvernér státu Minas Gerais, Tancredo Neves. Zdravotní problémy ale nedovolily Nevesovi nastoupit do úřadu, zvolený prezident zemřel třicet devět dnů po zvolení.

⁵ KLÍMA, Jan. *Dějiny Brazílie*. Praha: Lidové noviny, 1998. ISBN 80-7106-261-8. s. 278.

⁶ V portugalštině nazývané *Ato Institucional – AI*.

⁷ *Aliança Renovadora Nacional – Aliance národní obnovy*

⁸ *Movimento Democrático Brasileiro – Brazílské demokratické hnutí*

⁹ KLÍMA, Jan, ref. 5, s. 305.

¹⁰ *Abertura* v portugalštině znamená otevření. Jedná se tedy o postupné uvolňování režimu směrem k demokracii.

Viceprezident José Sarney se ujal pozice hlavy státu a začal pracovat na nové ústavě, která byla uvedena v platnost v roce 1988. Během Sarneyovy vlády byly opět povoleny všechny politické strany a zavedeny přímé prezidentské volby. Po dvaceti devíti letech mohli Brazilci přímo volit prezidenta republiky. Ve volbách v roce 1989, ve kterých také poprvé neúspěšně kandidoval Lula, zvítězil Fernando Collor de Mello. Ten byl ale obviněn z korupčních praktik a poté, co Poslanecká sněmovna zahájila proces zvaný *impeachment* (ústavní žaloba), v prosinci 1992 z funkce odešel.

Lula kandidoval znovu v roce 1994, prezidentem byl ale zvolen Fernando Henrique Cardoso ze Sociálně demokratické strany Brazílie, jenž se snažil prosadit svůj Plán Real. Díky zavedení nové měny (realu) konečně poklesla inflace, která trápila zemi již delší dobu. Cardoso byl nakonec v roce 1998 znovuzvolen do druhého funkčního období a Lula, tentokrát již naposledy, prohrál v prezidentských volbách. V roce 2002 se po třech neúspěšných pokusech stal prezidentem Brazílské federativní republiky.

Brazílie je dnes federativní republikou, složenou z dvaceti šesti spolkových států a jednoho federálního distriktu s hlavním městem Brasília.

1.2. Přehledná biografie Luly da Silva

V této podkapitole je mým hlavním cílem stručné představení Luly da Silva a podmínek, ve kterých vyrůstal. Jako jediný brazilský prezident pocházel ze sociálně slabých poměrů a nezískal univerzitní vzdělání, na které jeho rodina neměla finanční prostředky. Dříve bylo nepředstavitelné, aby se dělník stal prezidentem, avšak s volebním vítězstvím Luly začala v Brazílii nová (optimistická) etapa, kdy lidé začali věřit, že se situace (související s hospodářskou krizí, a především s obrovskými sociálními rozdíly) změní.

Luiz Inácio Lula da Silva, třicátý pátý prezident Brazílie, se narodil 27. října 1945 v Caetés ve státě Pernambuco v brazilském Severovýchodním regionu (*Nordeste*) do chudé rodiny. Matka Lindu (celým jménem Euridíce Ferreira de Melo) byla Luizovi po celý život oporou. Ona sama se musela vypořádat s těžkým osudem a životem ve vyprahlém *sertão*,¹¹ které sužují velká sucha. Ta dělají život v této oblasti neúnosným. Mnoho lidí proto ze *sertão* odchází na jih do Jižního nebo Jihovýchodního regionu, aby se zbavili hladu a bídy,

¹¹ *Sertão* je oblast, která označuje vnitrozemskou část brazilského Severovýchodního regionu. Překlad slova *sertão* do češtiny je velice složitý, ne-li nemožný. Původně se jednalo o označení místa vzdáleného od civilizace, většinou šlo o oblast ve vnitrozemí. Během kolonizace Brazílie začali Portugalci takto nazývat oblast na severovýchodě země, která se vyznačovala velkými suchy a připomínala poušť. *Sertão* označuje chudobu, sucho, zaostalost, neprozkoumanou krajinu.

a v nejbohatších státech jako je Rio de Janeiro či São Paulo hledají lepší podmínky pro život. I dona Lindu se kdysi se svými dětmi vydala do São Paula s vyhlídkami na lepší budoucnost.

Otec Luize, Aristides Inácio da Silva, se dětem příliš nevěnoval. Svoji původní rodinu opustil ještě před narozením Luize a vydal se na jih, kde hledal již zmiňované lepší životní podmínky. Malý Luiz tak dětství prožil se svojí matkou a sedmi sourozenci – Josém (zvaným Frei Chico), Marií Baixinou, Marinetou, Sebastianou (registrovanou jako Ruth), Josém Ináciem (zvaným Zé Cuiou), Genivalem (zvaným Vavá) a Jaimem.¹²

Když *sertão* postihla vlna velkých such, Lindu se rozhodla následovat manžela a odjet na bohatší jih země. S dětmi se vydala na nejbližší zastávku vozu *pau de arara*,¹³ který převážel tisíce *nordestinos*¹⁴ za lepší budoucností. Lulovi bylo sedm let, když se poprvé po třinácti dnech cesty dostal do Santosu, přístavního města ve státě São Paulo.

Lula začal pomalu poznávat civilizaci, ačkoli rodina i nadále žila ve velice skromných podmínkách bez vody a elektřiny, které dodnes nejsou v některých oblastech Brazílie dostupné. Luiz, podobně jako mnoho dětí z chudých rodin, musel začít pracovat již v útlém věku. Zpočátku prodával tapioku¹⁵, oříšky a pomeranče, později se stal leštičem bot. Podobné dětské práce jsou běžné v celé Latinské Americe. Na ulicích je i dnes možné vidět děti z chudých rodin, které musí nosit rodičům výtěžky z pouličního prodeje různého zboží či leštění bot.

Ve čtrnácti letech v São Paulu získal Lula své první zaměstnání.¹⁶ Začal pracovat jako telefonní operátor v podniku *Armazéns Gerais Colúmbia*, který se zabýval prodejem okenních rolet.¹⁷ V patnácti letech nastoupil Lula do kurzu *Senai (Serviço Nacional de Aprendizagem Industrial)*,¹⁸ ve kterém se vyučil na mechanika. Po třech letech v kurzu a po složení závěrečných zkoušek se dostal na stáž do továrny *Parafusos Marte*. Zaměstnání získal v závodě *Independência*, kde pracoval na nočních směnách.

¹² BOURNE, Richard. *Lula of Brazil: the story so far*. Berkely: University of California Press, 2008, xiv. ISBN 05-202-4663-2. s. 2-3.

¹³ Typ vozu, kterého se používá k přepravě osob (dnes již pouze na venkově) na otevřené nebo provizorně zastřešené korbě. Dříve se na tomto voze přepravovali lidé, kteří se stěhovali z chudých oblastí země (především Severovýchodního regionu) na bohatý Jihovýchod. Původní význam označuje nástroj, na kterém byli přepravováni papoušci a jiní ptáci, svázaní hlavou dolů. Během vojenské diktatury se termínu *pau de arara* začalo užívat k označení mučivého způsobu, kterým byl člověk pověšen hlavou dolů na tyči, svázaný za nohy a ruce.

¹⁴ Obyvatel brazilského Severovýchodního regionu.

¹⁵ Placka, pocházející ze severovýchodu Brazílie, vyrobená z maniokového škrobu.

¹⁶ Tehdy mu byl poprvé podepsán Průkaz zaměstnání a sociálního pojištění (*Carteira de Trabalho e Previdência Social*), který je v Brazílii pro zaměstnance povinný. V Brazílii a ostatních státech Latinské Ameriky bylo (a v některých případech stále je) běžné, že děti z chudých rodin začínají pracovat velmi malé.

¹⁷ PARANÁ, Denise. *A História de Lula: o filho do Brasil*. Rio de Janeiro: Objetiva, 2009. ISBN 978-85-390-0037-1. s. 70.

¹⁸ Národní služba pro průmyslové proškolení

Lulovou první ženou se stala sestra jeho blízkého přítele, Lourdes, která ovšem po vážné nemoci během porodu zemřela, stejně jako jejich prvorozený syn.¹⁹ Ještě před smrtí Lourdes se Lula začal věnovat odborům, ke kterým se dostal přes svého bratra Freie Chica. Chico se stal dělníkem a Lulu přivedl do odborové hutnické skupiny měst São Bernardo do Campo a Diadema (*Sindicato dos Metalúrgicos de São Bernardo e Diadema*). V roce 1972 se stal prvním tajemníkem právního oddělení odborů.²⁰ Lulovou druhou ženou a pozdější první dámou Brazílie se stala Marisa Leticia. S Lulou ji spojoval osud – i ona se velmi brzy stala vdovou.

1.3. ABC Paulista a stávky v sedmdesátých letech

Když začal navštěvovat Metalurgické odbory měst São Bernardo do Campo a Diadema, začal tím Lula i svou politickou dráhu. Během pár let si osvojil základní myšlenky dělníků a po smrti své první ženy začal v odborech trávit převážnou část svého času. V roce 1972 se Luiz Inácio Lula da Silva stal prvním sekretářem právního oddělení a pomalu získával popularitu mezi ostatními odboráři. I přes první úspěchy zatím ale zůstal nesmělým při veřejných projevech, na kterých se začalo scházet stále více lidí.

V sedmdesátých letech byli v Brazílii stále u moci vojenští generálové a vojenský režim byl od roku 1965 stále tvrdší. Odbory v té době měly na starosti spíš administrativní záležitosti v oblasti zdravotní či právní asistence a nemohly se plně věnovat ochraně práv dělníků. Diktatura ale nejspíš svým tlakem přece jenom pomohla odborům, aby se aktivizovaly a vydaly se do boje proti vládě. Podmínky v zemi po puči z roku 1964 byly ztížené – ještě v šedesátých letech byla nastolena silná represe a lidská práva byla omezena na minimum. Pomocí institučních aktů, speciálně vytvořených vládou, si generálové zajišťovali absolutní moc. Kdokoli, kdo se postavil proti vládnímu režimu, byl pronásledován či uvězněn. Mnoho lidí bylo zadrženo a mučeno. Někteří z pronásledovaných záhadně zmizeli a jejich těla nebyla nikdy nalezena. Mezi zmizelými se často objevovali studenti, kteří se proti vládě silně stavěli.

Represe se nevyhnula ani samotnému Lulovi a jeho bratrovi Frei Chicovi, který byl režimem také pronásledován. Frei Chico byl mučen příslušníky brazilského vojska, ale nakonec byl propuštěn. Lula byl zadržen v roce 1980, pět let před skončením vojenského režimu. Jeho dům byl dlouhou dobu sledován. Ostatně bylo to právě u něho doma,

¹⁹ BOURNE, Richard, ref. 12, s. 20.

²⁰ PARANÁ, Denise, ref. 17, s. 102.

kde se scházeli čas od času odboráři. Jeho kancelář byla obklopena policií a Lula byl nucen se s kolegy scházet na jiných místech. Pokud se mělo sejít větší množství odborářů, scházeli se v čele s Lulou tajně v kostele ve městě São Bernardo do Campo. V kostelích a na jiných neobvyklých místech se tajně scházelo i mnoho dalších odpůrců režimu.

Vojenská diktatura trvala přes dvacet let. Svět v té době přihlížel studené válce a demokratické vlády se obávaly hrozeb komunismu. Hlavním odpůrcem komunistického režimu byly Spojené státy americké, které se neobávaly jen o své území, ale o celý americký kontinent. Když bývalý prezident Brazílie Jânio Quadros opustil úřad prezidenta, jeho funkce se ujal levicově zaměřený viceprezident João Goulart. Ten obnovil diplomatické vztahy se Sovětským svazem a Čínou a odmítl se i přes tlak ze strany USA postavit proti Kubě.²¹ Goulart a jeho vláda se stali hrozbou pro Washington, který se domníval, že Brazílie začne výrazně ovlivňovat zbytek latinskoamerického kontinentu. Opozice, která se snažila za každou cenu uchránit zemi před komunismem, provedla 31. května 1964 vojenský puč a ujala se vlády. Okamžitě byl vydán seznam nebezpečných osob, mezi nimiž byl uveden i bývalý prezident Goulart, jenž před režimem utekl do Argentiny, kde roku 1976 zemřel. V zemi vládla censura a represe proti komunistům či jakékoli jiné opozici režimu. Práva pracující třídy byla potlačována a dělníci po celé zemi se tajně začali sdružovat do odborů. Nejvyšší počet dělníků organizujících se v odborech se formoval v oblasti *ABC Paulista*, hlavní industriální sãopaulské zóně, do které patří města Santo André, São Caetano a São Bernardo.²²

Na 1. května 1980 připravily odbory dělníků největší stávkou, při které požadovaly zajištění lepších podmínek. Ty mimo jiné zahrnovaly zvýšení platů a obnovení občanských práv, která byla zrušena Institučními akty. Mezi těmito právy bylo i právo na stávku, které bylo zakázáno pomocí AI-5. Jednalo se o největší stávkou dělníků od roku 1964, navazující na předešlé stávky v letech 1978 a 1979, a zúčastnilo se jí 120 tisíc osob.²³ Lula se na tyto stávky připravoval na fotbalovém stadionu *Vila Euclides*, kde promlouval ke svým příznivcům.

Odborová hnutí v Latinské Americe začala v padesátých a šedesátých letech minulého století reagovat na politickou krizi, která zasáhla některé země kontinentu. V Brazílii byly

²¹ MONIZ BANDEIRA, Luiz Alberto. Brazil as a Regional Power and its Relations with the United States. *Latin American Perspectives* [online]. 2006, Vol. 33, No. 3, s. 12-27 [cit. 2013-11-04]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/27647933>. s. 16.

²² ABC je zkratka pro města Santo André (A), São Bernardo (B) a São Caetano (C). *Paulista* v portugalštině znamená sãopaulský.

²³ MOISES, Jose Alvaro a Claudia Maria POMPAN. What is the Strategy of the "New Syndicalism"? *Latin American Perspectives* [online]. 1982, Vol. 9, No. 4. [cit. 2012-11-04]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/2633387>. s. 55.

zakázané všechny politické strany²⁴ a běžné bylo stále větší zasahování do odborářských aktivit.

Významnější stávkové akce se začaly uskutečňovat v roce 1978. Dne 12. května se pracovníci závodu Saab-Scania rozhodli nenastoupit do práce a požadovali zvýšení mezd. Represe, které následovaly, vyústily ve sdružování dělníků do organizací a odborů dělnické třídy a boj za jejich práva, který trval téměř bez přerušení až do roku 1989. V sedmdesátých letech vzniklo v Brazílii dělnické národní hnutí. To požadovalo zlepšení podmínek pro dělnickou třídu a snažilo se především hájit zájmy této sociální skupiny. Dělníci požadovali, aby se v zemi začaly vyrovnávat obrovské sociální rozdíly – aby se chudí stali bohatšími a bohatí chudšími. Na tuto politiku Lula v úřadu prezidenta republiky navázal a z největší chudoby vyzvedl několik miliónů osob.

Je složité určit, zda za úspěchem Luly stojí právě jeho spojení s nejhudšími obyvateli země, i když největší procento jeho příznivců je bezpochyby z nejnižších sociálních tříd. Většina, která v roce 2002, a především pak v roce 2006, kdy brazilskou politikou otřásla série korupčních skandálů, volila právě Lulu. Nejbohatší třídy zahrnují větší procento obyvatel, které volí opozici. Jisté ale je, že koncem sedmdesátých let a počátkem let osmdesátých se začalo měnit sociální složení brazilské společnosti a do popředí se dostala utiskovaná třída dělníků, kterou začala od roku 1980 reprezentovat Strana pracujících. Jejím hlavním zakladatelem se stal kromě jiných Lula da Silva.²⁵

1.4. Vznik Strany pracujících

Strana pracujících (portugalsky *Partido dos Trabalhadores – PT*) je jednou z nejznámějších latinskoamerických levicově zaměřených stran. Překvapující je, jak nově založená strana získala velice rychle popularitu mezi voliči a poměrně brzy se dostala k moci. PT je považována za jakýsi nový typ politické strany, udávající jiný směr a výrazně se odlišující od brazilských tradičních elitářských stran.²⁶ Za svou nepříliš dlouhou existenci se stala předmětem mnoha bádání, ve kterých je na ni nahlíženo jako na zcela novátorskou stranu. Díky Straně pracujících se do brazilské politiky dostaly masy – lidé, kteří nikdy nebyli součástí brazilské politické elity.

²⁴ Politické strany rozpustil v říjnu 1965 první prezident vojenského režimu Humberto de Alencar Castelo Branco.

²⁵ Mezi ostatními zakladateli byli José Dirceu, Olívio Dutra, Perseu Abramo, Jacob Bittar a další.

²⁶ PESSOA, Carlos. *Post-Marxism and politics: the case of the Brazilian Workers' Party*. Saarbrücken, Germany: VDM Verlag, 2008. ISBN 978-363-9090-529. s. 2.

V této podkapitole se pokusím popsat vznik oné demokraticky a socialisticky zaměřené strany. V mém zájmu není podrobně popsat celou chronologii vývoje a fungování strany, snažím se podat pouze přehled událostí, které vedly k založení PT. Stručně se věnuji i růstu popularity strany, který vyústil ve zvolení Luly da Silva prezidentem republiky v roce 2002 a který pokračuje pod vedením současné prezidentky Dilmu Rousseffové.

Vznik Strany pracujících byl důsledkem dělnických stávek v regionu ABC Paulista. Již v polovině roku 1978 noviny *Versus* zdůrazňovaly nutnost založení dělnické strany, která by byla schopna postavit se vojenské diktatuře. Na devátém shromáždění dělníků státu São Paula v lednu 1979 se dělníci k návrhu postavili pozitivně a do května 1979 byla vypracována Listina principů Strany pracujících (*Carta dos Princípios do Partido dos Trabalhadores*).²⁷ Podle tohoto dokumentu bylo nutné shromáždit dělníky a další společností vykořisťované jedince, kteří by se postavili dominantním třídám, jimiž jsou utlačováni.²⁸

Pokusme se nyní lépe vymezit pojem politická strana, se kterým se v této podkapitole budeme často setkávat. Politická strana je organizací, jejíž členové se prostřednictvím volebního procesu snaží dosáhnout politické moci ve státě.²⁹ Podle Pessoy se jakákoli politická strana váže přímo na společnost a hájí zájmy této společnosti. Strana tedy reprezentuje obyvatele státu, které spojuje svojí prosazovanou ideologií, a často je založena za účelem řešení nějakého problému. Strana je považována za vykonavatele kolektivní vůle; snaží se spojit dohromady rozptýlenou společnost, která má stejné nebo podobné politické zaměření. Je třeba ale odlišit politickou stranu od jiných zájmových skupin vzniklých na základě společného zájmu, jako jsou odbory či jiná menší uskupení, ze kterých víceméně politické strany vznikly.

Strana pracujících je nejvíce spojována s charismatickým lídrem Lulou, ačkoli ten není jejím jediným zakladatelem. Za vznikem strany stáli především nově vzniklí odboráři, kteří vzešli ze stávek z konce sedmdesátých let a kteří potřebovali svého zastupitele na politické úrovni. Politické dění v zemi bylo tradičně reprezentováno ekonomickou a politickou elitou a dělnická třída cítila nutnost začít se tohoto dění účastnit. Stávky ze sedmdesátých let jsou považovány za klíčový moment pro odboráře, kterým bylo pomocí Strany pracujících umožněno vstoupit do politiky a podílet se na řízení státu. PT je tedy výsledkem spojení sil radikálně smýšlející skupiny lidí, která bojovala za zlepšení

²⁷ BIANCHI, Alvaro a Ruy BRAGA. Brazil: The Lula Government and Financial Globalization. *Social Forces* [online]. 2005, Vol. 83, No. 4. [cit. 2012-11-10]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/3598413>. s. 1748.

²⁸ Carta de Princípios. *Partido dos Trabalhadores* [online]. 1979 [cit. 2012-10-05]. Dostupné z: <http://www.pt.org.br/arquivos/cartadeprincipios.pdf>.

²⁹ PESSOA, Carlos, ref. 26, s. 34.

podmínek pro dělníky a účastnila se stávek na konci sedmdesátých let. Její vznik je ale také vyústěním bojů za demokracii a vytvořením opozice proti vojenskému režimu.

V roce 1978 byly zorganizovány stávky, kterých se zúčastnilo na půl milionu pracovníků různých odvětví v Brasílii a šesti dalších státech federace. O rok později se do stávek zapojilo přes tři miliony dělníků. Odboráři z ABC regionu bojovali především za zvýšení mezd, které byly skutečně v roce 1978 zvýšeny,³⁰ a za zajištění pracovních míst. Jedním z velkých úspěchů z roku 1979 byla změna mzdového zákona – mzda se podle nového znění měla zvyšovat dvakrát ročně, a ne pouze jednou.

Jak již bylo zmíněno, Lula se stal hlavním vůdcem stávek. Stal se oblíbeným nejen u ostatních odborářů, ale také u široké veřejnosti, a značnou pozornost mu věnovala i média. Z Luly se během stávek stal lídr, který dokázal zmobilizovat davy pracovníků a vést je ke stávkám. Již v této době se projevilo Lulovo známé charisma, díky kterému si později, již jako prezident, získal velkou část Brazílie, a které mu pomohlo vytvořit si dobré vztahy s představiteli mnoha států světa.

Kromě odborářů u založení strany stály i jiné zájmové skupiny, např. církve, ochránci životního prostředí a ochránci práv žen. Církevní skupiny, zvané CEB – *Comunidades Eclesiais de Base* (Základní církevní komunity)³¹ během vojenského režimu podporovaly některá hnutí, mezi nimiž bylo i hnutí odborářů. Podle těchto komunit bylo nutné spojení jednotlivců ve větší skupinu, a právě tímto seskupením byla pro CEB nová politická strana.³²

Aktivisté různého zaměření byli také mezi zakládajícími členy PT. Většina ochránců životního prostředí, kteří se přidali k PT, se zajímala o zlepšení životního prostředí a požadovala rozchod s kapitalistickým způsobem výroby. Další aktivistickou skupinou se stali ochránci práv černého obyvatelstva, ačkoli tato skupina se ke straně připojila až několik let po jejím založení. Vztah mezi PT a různými aktivisty však nebyl vždy úplně bez komplikací. PT rasismus chápala spíše jako ekonomickou záležitost – problém levné pracovní síly. Většina ochránců práv obyvatelstva menšinových ras se z tohoto důvodu odmítala ke straně připojit. Až v roce 1988 začala PT měnit svůj pohled na rasovou otázku

³⁰ Odboráři dosáhli zvýšení mezd, ale pouze o 11 %. Původně žádali zvýšení o 34 %.

³¹ Základní církevní komunity se začaly rozvíjet během vojenské diktatury v šedesátých letech minulého století v rámci křesťanské církve. Jedná se o skupiny, které se snaží především o zlepšení situace chudých a o osvobození společnosti od dopadů kruté totality. Během vojenské diktatury sloužily také jako místa svobodného projevu a patřily mezi kritiky režimu. Mezi hlavní cíle patří boj proti útlaku a touha po změně společnosti. Jsou spjaté s teologií osvobození (teologické hnutí, které vzniklo v sedmdesátých letech v Latinské Americe). Jak základní církevní komunity, tak teologie osvobození se zabývají chudobou z pohledu marxistické teorie a staví se proti kapitalismu. CEB analyzuje práce *Základní církevní komunity v Brazílii* Evy Hnilicové.

³² PESSOA, Carlos, ref. 26, s. 34.

a rasismus začala vnímat jako problém týkající se historického a kulturního vývoje země.³³ Strana pracujících tak postupně získávala více členů menšinových ras, kteří se stali senátory a poslanci. Jednou z nejznámějších aktivistek se stala Benedita da Silva, která podobně jako Lula pochází z chudé rodiny. *Z favely*³⁴ se v roce 1994 dostala až do Senátu a stala se tak první afroamerickou ženou v Brazílii, která byla zvolena senátorkou. Během Lulova prvního mandátu byla ministryní sociální asistence a v roce 2010 se stala federální poslankyní za stát Rio de Janeiro.

Program strany byl přijat na Národním shromáždění založení strany v říjnu 1980. Cílem tohoto programu bylo vytvoření společnosti bez velkých sociálních rozdílů, která by se postavila vojenské diktatuře. Způsob, jakým dosáhnout těchto ideálů, již ale v programu popsán nebyl.³⁵ Založení Strany pracujících bylo pokusem o zformování skupiny osob hájících stejné zájmy – jak stojí v Listině principů, strana žádné nové ideje a poznatky nepřináší, pouze formuluje známé skutečnosti.

Lula se stal známou osobností již v roce 1975, kdy byl poprvé dosazen do funkce předsedy odborů. Ve třiceti letech se stal populárním i mimo odborová hnutí. Stal se konzervativcem a výhradně se stavěl jak proti socialismu, tak kapitalismu. Jeho politika, ačkoli levicová, nevyšla z doktrín Marxe, Lenina či Trockého, které údajně nikdy před vstupem do politiky nečetl. V roce 1978 byl Lula znovuzvolen předsedou odborů s 98 % hlasů.³⁶ Rok 1978 byl pro Lulu zlomovým – kromě znovuzvolení do funkce se stal celonárodně známou osobností. Ve stejném roce se také uskutečnilo několik shromáždění na stadionu *Vila Euclides*, který se tím stal klíčovým místem pro boj za demokracii. Až osmdesát tisíc odborářů zde poslouchalo Lulovy projevy.

Poprvé se Lula veřejně zmínil o návrhu založit novou politickou stranu na konferenci ve státě Bahía 15. července 1978. Poté Lula odjel do hlavního města, kde se snažil neúspěšně získat podporu u členů strany MDB. Oficiální návrh na založení PT byl předložen v lednu 1979 na kongresu dělníků v São Paulu. Na důležitém setkání organizovaném levicovými politiky z MDB v srpnu 1979 si Lula už tvrdě stál za založením nové nezávislé strany, hájící práva dělníků. Ve svém projevu sdělil, že PT počítá i s účastí politiků z MDB. Oficiální založení se pak odehrálo v São Paulu na začátku roku 1980. Zúčastnilo se ho na tři sta osob a PT poprvé představilo červenou hvězdu jako svůj symbol.

³³ Ibid., s. 37.

³⁴ Slum, v brazilské portugalštině označován jako *favela*, je název pro chudinskou čtvrť, nacházející se většinou na předměstích velkých měst. Slumy se vyskytují v chudých či rozvojových zemích v Americe, Africe a Asii. Jsou často spojovány s chudobou, vysokou kriminalitou a nevzdělaností. Největší brazilskou *favelou* je Rocinha v Rio de Janeiro.

³⁵ BIANCHI, Alvaro a Ruy BRAGA, ref. 27, s. 1748.

³⁶ PARANÁ, Denise, ref. 17, s. 122.

Strana pracujících je od samého počátku stranou masovou. Jak již bylo řečeno, postupně se k ní připojovaly i skupiny s jinými zájmy, manuální pracovníci a dělníci tak podle Pessoy již nebyli jedinou reprezentující silou. Začali zastupovat i jiné, často velmi odlišné skupiny obyvatelstva, které byly nějakým způsobem utlačované.³⁷

Na začátku osmdesátých let se režim začal pozvolna uvolňovat a vláda opět povolila politické strany. Právě v tomto období vzniklo mnoho současných brazilských politických stran (včetně PT). Nepopulární ARENA dala vzniknout nové Demokratické sociální straně (PDS – *Partido Democrático Social*) a z bývalé MDB se stala dnes největší strana PMDB (Strana brazilského demokratického hnutí – *Partido do Movimento Democrático Brasileiro*). Významný politik Leonel Brizola, který se vrátil z exilu v Uruguayi,³⁸ založil PDT (Demokratická strana práce – *Partido Democrático Trabalhista*), která se stala pokračováním bývalé PTB (Brazilská strana práce – *Partido Trabalhista Brasileiro*). Brizola se snažil získat pro novou stranu původní název a zkratku PTB, ale spor prohrál ve prospěch praneteře Getúlia Vargase, Yvete Vargasové. Obnovena byla také tradiční komunistická strana PCdoB (*Partido Comunista do Brasil*).

PMDB se stala hlavní opozicí pro PT. Strany se ale krátce po založení spojily, aby společně bojovaly za přímé prezidentské volby. Hnutí dostalo název „*Diretas Já*“ (Přímé volby hned) a účastnilo se ho mnoho významných osobností jak politického, tak kulturního života. V popředí stáli Lula, Leonel Brizola z PDT a Franco Montoro z PMDB, který vyhrál volby a stal se guvernérem São Paula. Demonstrací v letech 1983 a 1984 se ve městech po celé Brazílii účastnily tisíce lidí. Výsledkem hnutí sice nebyla přímá volba prezidenta, ale i tak opozice z části dosáhla svého, když se prezidentem stal jeden z hlavních představitelů „*Diretas Já*“, oblíbený politik Tancredo Neves. PT ale výhru Nevese neviděla jako částečný úspěch hnutí. Pro stranu byla Nevesova vláda pokračováním autoritářského režimu a pokračováním diktatury. Strana se proto rozhodla ještě před zvolením Nevese a Josého Sarneyho jako viceprezidenta celý proces bojkotovat.

Brazílie se v tomto období potýkala se stále se zvyšující inflací, která v roce 1980 dosáhla 100,2 %³⁹ a která se i v následujících letech pohybovala kolem 100 %. Ekonomická situace v zemi se zhoršovala, životní náklady rapidně rostly. Stoupenci vojenského režimu začali ekonomické problémy a neúspěchy připisovat demokratizaci.

³⁷ PESSOA, Carlos, ref. 26, s. 50.

³⁸ V srpnu 1979 za vlády generála João Baptisty de Oliveira Figueireda Kongres poskytl politickou amnestii, na základě které se mnozí opoziční politici, kteří opustili zemi po převratu v roce 1964, vrátili zpět do země. Mezi nimi i Leonel Brizola.

³⁹ KLÍMA, Jan, ref. 4, s. 173.

V roce 1982 prezident Figueiredo povolil po patnácti letech přímé volby do funkcí státních guvernérů, ve kterých Lula kandidoval na pozici guvernéra státu São Paulo. Ve volbách skončil na čtvrtém místě, s celkem 1 144 000 hlasy,⁴⁰ za kandidáty stran PDS, PTB a PMDB, jejíž kandidát volby vyhrál. Ve volbách, kdy Lula poprvé kandidoval, bylo zřejmé, že je sice charismatickým a výborným řečníkem, ale jeho jazyk neodpovídá kvalitě mluvy ostatních politiků. Ačkoli se Lula ve své kampani nazýval Brazilcem rovným všem obyvatelům země a získal si davy, voliči ho neviděli jako vhodného guvernéra nejbohatšího státu země, natož jako prezidenta republiky. Na těchto pozicích si představovali osobu s vyšším vzděláním a lepšími vyjadřovacími schopnostmi.

V prvních letech existence PT byla strana zastoupena pouze dvěma prefekty⁴¹, v roce 2000 už bylo zvoleno 187 prefektů z PT. Z nich šest bylo ve vedení hlavních měst států, kromě jiných i bohatého São Paula. Následující tabulka ukazuje vývoj municipálních voleb ve vybraných letech.

Tabulka 1: Výsledky municipálních voleb

Rok	Počet zvolených z PT
1982	2
1988	36
1992	54
1996	115
2000	187
2004	411
2008	551

Zdroj: Vlastní zpracování dle *The transformation of the Workers' Party in Brazil, 1989–2009*. New York: Cambridge University Press, 2010. ISBN 05-217-3300-6.

Hlavními slogany strany vždy byly „práce, půda a svoboda.“ V prvních letech existence se PT snažila o ukončení vojenské diktatury a zajištění svobody všem občanům Brazílie. Dalšími hlavními cíli, které Lula zmiňoval ve svých kampaních, bylo zbavit zemi a její obyvatele hladu. Lula znal z vlastní zkušenosti chudobu a bídu, kterou jako jediný zvolený prezident pocházející z Pernambuka v dětství prožil. Zájmy PT od vzniku strany bylo zlepšit sociální a zdravotní péči, poskytnout všem obyvatelům země stejnou šanci na vzdělání

⁴⁰ BOURNE, Richard, ref. 12, s. 56.

⁴¹ Představil výkonné moci municipií, nejnižších autonomních jednotek, kterých v roce 2013 bylo 5 570.

(před Lulovou vládou bylo vzdělání dostupné téměř výhradně pro vyšší třídy), ukončit diskriminaci a zabránit zneužívání veřejných peněz. Právě zneužívání veřejných finančních prostředků však přivedlo PT v roce 2004 do největšího skandálu v historii Brazílie, tzv. skandálu století.

2. Lula — třicátý pátý prezident Brazílské federativní republiky

2.1. Sociální programy — Bolsa Família

V této části bych se ráda věnovala sociálním programům, které jsou podle mě jedním z hlavních důvodů Lulovy velké oblíbenosti. Za nejefektivnější program v boji proti chudobě je považován program pod názvem *Bolsa Família*, čili rodinný příspěvek. Tento program v roce 2012 pomohl více než 13 miliónům brazilských rodin. *Bolsa Família* je úspěšný díky několika hlavním faktorům, jako je celkem jednoduché podání žádosti o finanční příspěvek. Pro toto je ale nutné splnit dané podmínky, mezi které např. patří pravidelná školní docházka nebo prohlídky u lékaře a další. Jedná se o tzv. podmíněný převod peněz.

V zemích Latinské Ameriky není tento způsob sociální pomoci neznámý; první zemí, která tento typ programu sociální asistence začala využívat, bylo Mexiko v roce 1997. Program pod názvem *Progresá* se v roce 2002 přetvořil do *Oportunidades*, který se stal vzorem pro *Bolsa Família*. Dalšími příklady těchto programů jsou *Chile Solidario* (Chile), *Familias en Acción* (Kolumbie), *Mi Familia Progresá* (Guatemala), *Red de Oportunidades* (Panama), *Juntos* (Peru) a jiné.⁴² *Oportunidades* a *Bolsa Família* se dostaly i za hranice hispánské a lusofonní Ameriky – nechaly se jimi inspirovat např. na Filipínách či v USA, kde krátce existoval program *Opportunity NYC*, který ale skončil v srpnu 2010.

Jakási obdoba programu *Bolsa Família* existovala již za vlády Fernanda Henriqueho Cardosa a Lula ho pouze upravil a vylepšil. *Bolsa Família* je součástí větší skupiny *Fome Zero* (Nulový hlad), který sloučil několik dalších sociálních programů. Těmi byly *Bolsa Escola* (Školní příspěvek), *Bolsa Alimentação* (Výživový příspěvek), *Cartão Alimentação* (Karta na potraviny), *Peti*⁴³ (Program bojující proti dětské práci) a *Auxílio Gás* (Příspěvek na rozvod plynu), všechny vzniklé za vlády Cardosa. Toto pomohlo snížit administrativní poplatky a následně i celkové náklady. Lula navíc vytvořil tzv. *Cartão Alimentação* (Karta na potraviny). Jde o speciální typ karty, která funguje na principu kreditní karty a slouží k nákupu vybraných potravin.

⁴² HALL, Anthony. From Fome Zero to Bolsa Família: Social Policies and Poverty Alleviation under Lula. *Journal of Latin American Studies*[online]. 2006, Vol. 38, No. 4. [cit. 2012-12-05]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/4491737>. s. 691.

⁴³ Programa de Erradicação do Trabalho Infantil – Program bojující proti dětské práci

Fome Zero a hlavně *Bolsa Família* se staly Lulovou hlavní politikou. Lula si dal za úkol při přebírání úřadu dostat z největší chudoby většinu obyvatel země a jeho hlavním cílem bylo dosáhnout, aby si každý Brazilec byl schopen zajistit alespoň tři jídla denně. *Fome Zero* je program, který pomohl vytvořit bývalý profesor agrárních studií na Univerzitě v Campinas, José Graziano da Silva. Toho Lula pověřil vedením Zvláštního ministerstva zabezpečení potravy a boje proti hladu (*Ministério Extraordinário de Segurança Alimentar e Combate à Fome*), které se později přejmenovalo na Ministerstvo sociálního rozvoje a boje proti hladu (*Ministério do Desenvolvimento Social e Combate à Fome* – MDS). Ovšem *Fome Zero* začal v roce 2003 mít výrazné problémy. Program se nejevil jako příliš efektivní a nevýhodou se staly i vysoké náklady při hrazení různých byrokratických a administrativních poplatků, kterých, jak jsem již zmínila, bylo zbytečně mnoho. Proto došlo k vytvoření *Bolsa Família*, ve kterém se slučují všechny čtyři předešlé, ale kde funguje pouze jedna společná administrativa. Do současné doby se jedná o program úspěšný, který již pomohl řadě rodin. Program se ale také často stává předmětem mnoha diskuzí a polemik.

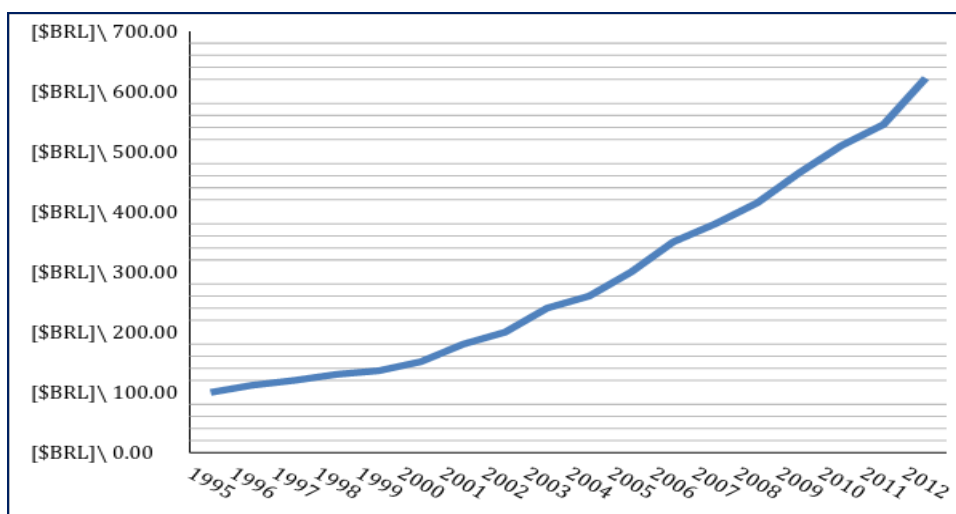
Bolsa Família, stejně jako jiné programy sociální pomoci, které jsou podmíněné splněním daných podmínek, se výrazně liší od ostatních programů sociální asistence. Ty mají bohužel pouze ráz krátkodobé pomoci. Ovšem *Bolsa Família* spoléhá na to, že tato finanční pomoc se stává dlouhodobou investicí do lidského kapitálu, neboť peníze, které rodina dostává, jsou investovány do vzdělání a zdraví dětí. Tato investice do dítěte se později může rodině vrátit v podobě zaměstnání, které bude lépe placené a které má dítě s vyšším stupněm vzdělání větší šance v dospělosti získat.

Cílem programu je také přerušení tzv. řetězce chudoby, který je v Brazílii běžnou záležitostí. Řetězec chudoby znamená, že člověk, který se narodí jako chudý, se jen velmi těžce dostane do jiné sociální třídy; v podstatě jediná budoucnost, která dítě čeká, je stejný život, jaký měli jeho rodiče, a život ve stejné sociální třídě, v jaké se narodil. Dodnes je běžné, že lidé z nejnižších tříd nemají téměř žádnou možnost zbohatnout a dostat se tak na vyšší sociální pozici. Ostatně rozdělení sociálních tříd je v Brazílii podrobně definováno. Tento problém se vláda snaží v rámci *Bolsa Família* řešit pomocí vzdělání. Program je určen nejen k boji s dlouhodobou chudobou zvyšováním lidského kapitálu, ale také s chudobou krátkodobou, a to pomocí peněžních přídatků na potraviny.

Bolsa Família je určena pro chudé a extrémně chudé rodiny v celé Brazílii. Podle Ministerstva sociálního rozvoje a boje proti hladu *Bolsa Família* pomáhá více

než třinácti miliónům rodin.⁴⁴ Díky velké decentralizaci země se o přihlášky do programu starají municipia, nejnižší administrativní jednotky. Každé municipium je povinno mít zřízenou vlastní sociální radu (*Conselho de Controle Social*), která shromažďuje informace o rodinách do systému Jedinečného rejstříku pro sociální programy federální vlády (*Cadastro Único para Programas Sociais do Governo Federal*), který byl pro tyto účely zřízen. Tento rejstřík rozeznává rodiny, jejichž členové mají měsíční příjem menší než je poloviční minimální mzda, či celkový měsíční příjem rodiny je menší než tři minimální mzdy. Pro rok 2012 byla minimální mzda stanovena na R\$ 622,00⁴⁵ (brazilských realů), což je o 14,13 % více než v roce 2011. Za vlády prezidenta Luly minimální mzda značně rostla, od roku 2004 se zvýšila o celých 57,5 %.⁴⁶ Následující graf ukazuje růst minimální mzdy od roku 1995, kdy byl prezidentem Cardoso, do roku 2012. V grafu vidíme, že rapidní zvyšování minimální mzdy nastalo v roce 2003, čili v roce, kdy se Lula ujal vlády, a do roku 2011 se tato zvýšila o více než polovinu.

Graf 1: Růst minimální mzdy v letech 1995 - 2012

Zdroj: Vlastní zpracování dle údajů Portal Brazil.

⁴⁴ Bolsa Família. *Ministério do Desenvolvimento Social e Combate à Fome* [online]. Brasília [cit. 2012-05-04]. Dostupné z: <http://www.mds.gov.br/bolsafamilia>.

⁴⁵ Ke dni 1. 6. 2012 byl kurz 1 BRL=10.308 CZK, čili R\$ 622,00 ke dni 1. 6. 2012 odpovídalo 6 411.576 Kč. (<http://www.kurzy.cz/kurzy-men/>)

⁴⁶ Economia Brasileira em PERSPECTIVA. *Ministério da Fazenda* [online]. Brasília, 2012 [cit. 2012-05-05]. Dostupné z: <http://www.fazenda.gov.br/portugues/docs/perspectiva-economia-brasileira/edicoes/Economia-Brasileira-Em-Perpectiva-Mar-Abr12-alterado.pdf>. s. 44.

Bolsa Família vstoupil v platnost v roce 2004 Zákonem č. 10.863/04⁴⁷ a je regulována Dekretem č. 5.209/04.⁴⁸ Příspěvek je přednostně dáván matkám, které s ním nadále operují. Každá rodina musí po přijetí příspěvku splnit podmínky, ke kterým se zavázala při přebírání této finanční pomoci. Jedná se o zajištění zdravotní péče pro dítě/děti mladší sedmi let, a to v podobě pravidelných lékařských prohlídek a aplikace povinných očkování. Toto opatření (lékařské prohlídky) by nadále měly splňovat i ženy mezi čtrnácti a čtyřiceti čtyřmi lety a ženy těhotné a kojící. Rodina se dále zavazuje zajistit dětem vzdělání – mezi šestým a patnáctým rokem musí být dítě zapsané ve škole, kde musí strávit minimálně 85 % vyučovacích hodin v měsíci. Studenti mezi šestnáctým a sedmnáctým rokem musí ve škole strávit minimálně 75 % vyučovacích hodin. Dále se rodina musí postarat o děti do patnácti let, které musely pracovat, aby rodině finančně pomohly. Tyto děti byly od dětské práce osvobozeny programem *Peti* a v rozsahu 85 % docházky musí navštěvovat program Služby spolužití a posílení rodinných pout (*Serviços de Convivência e Fortalecimento de Vínculos – SCFV*).

Vzdělání je v Brazílii dodnes velkým problémem. V zemi stále žije mnoho analfabetů a spousta dětí donedávna neměla přístup ke vzdělání, bez kterého jim nezbývala jiná možnost, než si najít špatně placenou práci, u které není potřeba umět číst či psát. Většina nevzdělaných osob se stává domácími služebnými, v horším případě prostitutkami, zloději a bezdomovci.

Bolsa Família zde navázal na dřívější program *Bolsa Escola* (Školní příspěvek), který fungoval na podobném principu, ovšem podmínka pro obdržení příspěvku se týkala pouze školní docházky. Program, který vytvořil bývalý guvernér federálního distriktu Cristovam Buarque, původně vznikl v hlavním městě Brasília.⁴⁹ Poté se začal užívat i ve městě Campinas ve státě São Paulo, pak v samotném São Paulu a jiných městech a brazilských municipiích. Na národní úroveň se dostal v roce 2001 a do konce roku 2003 byl využíván již v téměř všech 5 561 municipiích.⁵⁰ Podle různých výzkumů však program nebyl příliš efektivní, jelikož studenti přestávali chodit do školy kolem čtrnáctého roku, přičemž studium je z hlediska pozdějšího uplatnění nejdůležitější právě mezi čtrnáctým a sedmnáctým rokem.⁵¹

Bolsa Família je považován za jeden z nejúspěšnějších programů sociální pomoci nejen v Brazílii, ale po celém světě. Díky této pomoci se značně mění složení společenských

⁴⁷ *Bolsa Família*, ref. 44.

⁴⁸ *Ibid.*

⁴⁹ HALL, Anthony, ref. 42, s. 695.

⁵⁰ *Ibid.*

⁵¹ *Ibid.*, s. 701.

tříd. V zemi, kde po dlouhou dobu byly obrovské rozdíly mezi chudými a bohatými, se tyto problémy pomalu začínají vytrácet a v zemi vzniká nová střední třída. Sociální třída je v Brazílii pojem velmi debatovaný. Socioekonomické dělení se od roku 1997 řídí tzv. Kritériem Brazílie (*Critério Brasil*) na skupiny A1, A2, B1, B2, C1, C2, D a E, přičemž A a B jsou třídy nejvyšší, D a E nejnižší a třída C se stává třídou střední.⁵² Jde o kritérium sociálně-ekonomické, které obyvatelstvo nerozděluje do skupin podle výše příjmu, ale podle množství určitých předmětů, které rodina vlastní, a dalších kritérií, jako např. dosaženého stupně vzdělání.

Od roku 1993, kdy střední třída čítala pouze 45,6 miliónu⁵³ obyvatel, v roce 2011 již zahrnuje 105,5 miliónu⁵⁴ obyvatel, což je více než 50 % brazilské populace z téměř dvousetmiliónového národa. A nepochybně se o tento růst třídy C postaral i Lula a jeho hlavní program *Bolsa Família*. Finanční příspěvky programu se v únoru roku 2012 dostaly ke 13,4 miliónu rodin.⁵⁵

Během dvou mandátů Luly se počet obyvatel žijících v chudobě zmenšil o 13 %. V roce 2002 žilo v Brazílii celkem 26,7 % obyvatelstva v chudobě, v roce 2010, po skončení druhého mandátu Luly, to bylo pouze 13,7 %. Podle odhadů Brazilského institutu geografie a statistiky (*Instituto Brasileiro de Geografia e Estatística – IBGE*) se předpokládá, že díky sociálním programům bude počet chudých obyvatel nadále klesat, v roce 2014 se očekává pouze 8,6 % obyvatel žijících v chudobě. Je sice pravda, že již před nástupem Luly do funkce prezidenta a zavedením sociálních programů se počet chudých obyvatel snižoval, ale vždy pouze mírně. Podle odhadů Ministerstva financí by se měl počet obyvatel žijících v chudobě snížit od roku 2003 do roku 2014 celkem o 70 %.

Bolsa Família bezpochyby přispěl k vytvoření nové střední třídy v Brazílii. V roce 1993 střední třídu (tedy třídu C) tvořilo 45,6 miliónu obyvatel. Do nejchudších tříd D a E patřilo v témž roce téměř 93 miliónů obyvatel, tedy přes 63 % (počet obyvatel Brazílie v roce 1993 byl 147,3 miliónu).⁵⁶ Po prvním roce Luly v úřadě prezidenta činila nejnižší třída 96 miliónů obyvatel a střední třída 66 miliónů. Lula dokázal během dvou mandátů posunout do střední třídy více než polovinu obyvatelstva – v roce 2011 patřilo do střední třídy 55 %

⁵² Podle Kritéria ekonomické klasifikace Brazílie (*Critério de Classificação Econômica Brasil*, zkráceně *Critério Brasil*) se sociální třídy dělí podle kupní síly obyvatelstva. Jednotné dělení sociálních tříd existuje v Brazílii od roku 1970 a bylo vytvořeno podle kritéria ABA. To klasifikovalo čtyři sociálně-ekonomické třídy. V roce 1976 vzniklo nové kritérium ABA-ABIPEME, které obyvatelstvo rozřídilo do pěti skupin (A,B,C,D,E). Od roku 1991 se používaly dvě kritéria – ABA-ABIPEME a ABA-ANEP a v roce 1997 bylo schváleno Kritérium Brazílie.

⁵³ *Economia Brasileira em PERSPECTIVA*, ref. 46, s. 45.

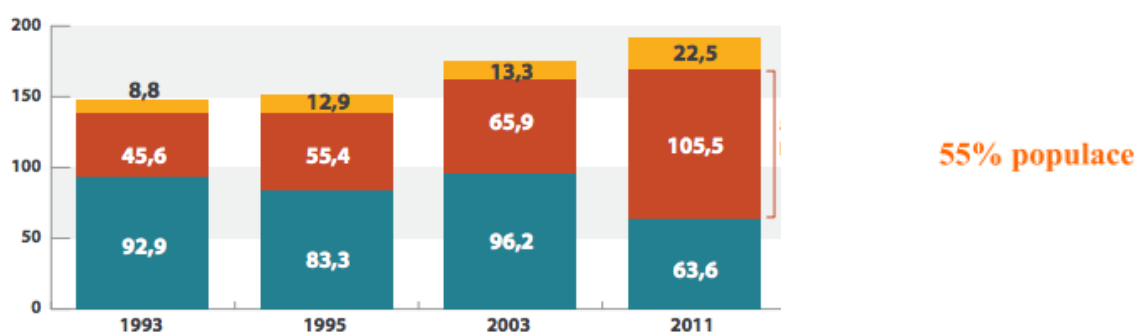
⁵⁴ *Ibid.*

⁵⁵ *Ibid.*, s. 42.

⁵⁶ Do nejbohatších tříd A a B patřilo v roce 1993 necelých 9 miliónů obyvatel, což dělá pouze 6 %.

populace. Za takovýmto růstem stojí bezpochyby zčásti program *Bolsa Família*, ale také zvyšování minimální mzdy, která vzrostla o více než 50 % od roku 2003. Následující graf zobrazuje růst střední třídy a snižování tříd nejchudších v miliónech obyvatel.

Graf 2: Růst střední třídy ve vybraných letech

Zdroj: *Economia Brasileira em PERSPECTIVA*. *Ministério da Fazenda* [online]. Brasília, abril 2012 [cit. 2012-05-05]. Dostupné z: <http://www.fazenda.gov.br/portugues/docs/perspectiva-economia-brasileira/edicoes/Economia-Brasileira-Em-Perpectiva-Mar-Abr12-alterado.pdf>. s. 45.

Program se nejspíš zasloužil podle různých zdrojů i o znovuzvolení Luly v roce 2006. V roce 2005 byl mírně pozadu za kandidáty ze strany PSDB, Josém Serrou a Geraldem Alkminem. V říjnu 2006 Lula, který získal 61 % hlasů,⁵⁷ zcela jednoznačně porazil svého soupeře Alkminna.

2.2. Krize brazilské politiky — korupční skandály v letech 2002–2005

Krátce po zvolení Luly prezidentem republiky a jeho nastoupením do úřadu otřáslo Brazílií několik politických skandálů, které se přímo dotýkaly Lulovy strany. Již delší dobu se v Kongresu mluvilo o podplácení poslanců nemalými částkami, ale nikdo neměl odvahu se veřejně zmínit o těchto korupčních schématech. Navíc chyběly přímé důkazy, bez kterých by vládnoucí strana celý skandál popřela.

První důkaz se objevil v roce 2005. Týdeník *Veja* ve vydání číslo 1905 z 18. května 2005 publikoval titulky „Videonahrávka o korupci v Brasílii“ (*O vídeo da corrupção em Brasília*) a reportáž pod názvem „Klíčový muž PTB“ (*O homem chave do PTB*).

⁵⁷ HUNTER, Wendy a Timothy J. POWER. Rewarding Lula: Executive Power, Social Policy, and the Brazilian Elections of 2006. *Latin American Politics and Society* [online]. 2007, Vol. 49, No. 1. [cit. 2012-12-10]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/4490505>. s. 1.

Reportáž vznikla na základě videonahrávky, ve které tehdejší zaměstnanec brazilské pošty Maurício Marinho⁵⁸ jednal se dvěma podnikateli, kteří Marinhovi nabídli úplatek ve výši 3 000⁵⁹ brazilských realů.⁶⁰ Tito podnikatelé si měli na základě úplatku zajistit pozici pro svoji společnost, která by dodávala počítačové vybavení podniku ECT⁶¹.

Marinho podnikatelům detailně popsal a vysvětlil nelegální metody používané v podniku a zmínil jména osob zapojených do korupčního procesu. Zmínil také bývalého poslance a ředitele strany PTB Roberta Jeffersona, na jehož žádost a pod jehož ochranou na poště působil.

Ve skutečnosti byli oba podnikatelé najati spolupracovníkem pošty Arthurem Wascheckem Netem. Hlavním aktérem byl právník Joel Santos Filho, který se vydával za jednoho z podnikatelů a měl tak odhalit špinavé praní peněz ve státním podniku. Santos Filho za roli podnikatele měl dostat odměnu 5 tisíc realů.⁶²

Téměř dvě hodiny trvající šokující nahrávka⁶³ v zemi odstartovala celou sérii korupčních afér, z nichž nejzávažnější se stala tzv. *mensalão*, médií nazývaná skandálem století. Slovo *mensalão* se dá volně přeložit jako velká měsíční výplata. Tento skandál byl objeven právě pomocí videa, které bylo poskytnuto časopisu *Veja*. Do popředí zájmu médií se dostal na udání Marinha politik Roberto Jefferson, někdejší ředitel strany PTB, kterou v roce 1945 založil prezident Getúlio Vargas.⁶⁴ Jefferson jako první použil termín *mensalão*⁶⁵ při popisu vyplácení měsíčních částek (jakýchsi bonusů) poslancům. Ti měli na základě těchto úplatků stát na straně vládnoucí PT a hlasovat v její prospěch. Jefferson původně veškerá nařčení Maurícia Marinha popřel, ale po nátlaku v rozhovoru pro deník *Folha de S. Paulo* ze dne 6. června 2005 popsal celé korupční schéma. Jefferson v článku obvinil šéfa Lulova kabinetu Josého Dircea jako hlavního aktéra celého skandálu.⁶⁶

⁵⁸ Bývalý ředitel DECAM/ECT – Oddělení výběru podkladů a jejich administrace Brazilského podniku pošta a telegrafy (*Departamento de Contratação e Administração de Material/ Empresa Brasileira de Correios e Telégrafos*)

⁵⁹ V květnu 2005 odpovídalo 3 000 BRL zhruba 28 992 CZK.

⁶⁰ O homem-chave do PTB. *Veja* [online]. 18 de maio de 2005, Edição 1905 [cit. 2012-12-13]. Dostupné z: http://veja.abril.com.br/180505/p_054.html.

⁶¹ Empresa Brasileira de Correios e Telégrafos – Brazilský podnik pošta a telegrafy

⁶² V květnu 2005 odpovídalo 48 320 Kč.

⁶³ O homem-chave do PTB, ref. 60.

⁶⁴ Ibid.

⁶⁵ Zahraničními médii je skandál nazýván *big monthly allowance*, popř. *vote-buying*. Často se objevuje také španělský překlad *mensalón*. Mnohé texty ponechávají originální nepřeložený název *mensalão*. V portugalštině je měsíční částka označována slovem *mensalidade*. Z *mensalidade* vzniklo augmentativum *mensalão*, čili velká měsíční výplata. Tímto slovem se pak začala celá aféra ohledně kupování poslaneckých hlasů nazývat.

⁶⁶ *Jefferson denuncia mesada paga pelo tesoureiro do PT* [online]. F. de São Paulo, 06/06/2005 [cit. 2012-12-22]. Dostupné z: <http://www1.folha.uol.com.br/folha/brasil/ult96u69402.shtml>.

K objevení a provalení se samotného *mensalão* vedly jiné skandály. Nejprve byl v roce 2004 zveřejněn skandál *Bingos*⁶⁷ (loterie) a v květnu 2005 již zmíněná korupční aféra z prostředí brazilské pošty.⁶⁸ Na základě pořízené videonahrávky nezbývalo již nic jiného než celý skandál podplácení poslanců zveřejnit. Každopádně trvalo dlouho, než se došlo k určitým závěrům vyplývajícím z vyšetřování a k samotnému soudnímu procesu se čtyřiceti hlavními obviněnými. Do skandálu bylo kromě nemalého počtu státních i soukromých společností zapojeno mnoho fyzických osob, z nichž velká část byli brazilští politici.

Hlavním finančním institutem zapojeným do skandálu byla Banka Opportunity (*Banco Opportunity*). V roce 2008 se při vyšetřování přišlo na to, že v kauze je zapleten vlastník této banky Daniel Dantas, který zpronevřoval státní peníze. Tyto peníze byly přes jeho banku posílány na účty společnosti *DNA Propaganda*, a posléze vypláceny poslancům. Hlavní osobou u *DNA Propaganda* byl podnikatel Marcos Valério, který vytvořil tzv. *Valerioduto* – nelegální platby poslancům. Valério vlastnil několik reklamních agentur, přes které se výplaty uskutečňovaly.⁶⁹ Podle týdeníku *Veja* šlo o částku až 127 tisíc realů, která se dostala na účty *DNA Propaganda*. Nakonec byly tyto peníze vypláceny poslancům.

Strana pracujících nejprve zaujala odmítavý postoj k celému skandálu a tvrdila, že žádné kupování hlasů neexistuje. Ovšem později tento přístup nahradilo tvrzení, že částky byly součástí splátek, které financovaly politické kampaně PT. Částky měly být podle tvrzení PT vypláceny bývalým pokladníkem strany Delúbíem Soaresem, kterému asistoval Marcos Valério.

Existenci korupčního skandálu nebylo již možné zpochybnit, obzvláště poté, co začali rezignovat jednotliví politici. Delúbio Soares zažádal o odchod z funkce pokladníka 5. července 2005.⁷⁰ Na základě této žádosti byl odvolán. Na jeho místo byla dosazena bývalá *guerrilheira*⁷¹ Dilma Rouseffová, která se v roce 2011 stala prezidentkou a pokračovatelkou Lulovy vlády. Soares při vyšetřování prohlásil, že *mensalão* neexistuje a že PT o jeho počínání nic nevěděla. Dále uvedl, že finanční prostředky byly vypláceny

⁶⁷ *Escândalo dos Bingos* (Skandál loterie) – politický skandál z února roku 2004. Hlavním aktérem byl bývalý asistent šéfa kabinetu Josého Dircea, Waldomiro Diniz. Ten měl vydírat podnikatele, aby získal finanční prostředky pro Stranu pracujících. V případě figuroval Carlinhos Cachoeira (vlastním jménem Carlos Augusto Ramos), který zveřejnil nahrávku, na které je vydírán Dinizem.

⁶⁸ *Escândalo dos Correios*

⁶⁹ Miliónové úplatky politikům. Brazílci sledují proces století. *Týden.cz* [online]. 08.08.2012 [cit. 2012-12-28]. Dostupné z: http://www.tyden.cz/rubriky/zahranici/amerika/milionove-uplatky-politikum-brazilci-sleduji-proces-stoleti_242323.html.

⁷⁰ Entenda o escândalo do mensalão: Entre os 39 acusados, estão parlamentares, ex-ministros, dirigentes do Banco Rural e o empresário e publicitário Marcos Valério. *R7 Notícias* [online]. 08/10/2009 [cit. 2012-12-28]. Dostupné z: <http://noticias.r7.com/brasil/noticias/entenda-o-escandalo-do-mensalao-20101007.html>.

⁷¹ Bojovnice. Dilma Rouseffová bojovala od roku 1964 proti vojenské diktatuře.

v rámci splácení dluhů, které PT měla, a že tyto dluhy nebyly přiznány Volební justici (*Justiça Eleitoral*).

Další médií propíranou aférou se stalo zatčení politika Viery da Silva. V červenci byl na letišti v São Paulu José Adalberto Vieira da Silva, poradce poslance Josého Nobre Guimarãese, zatčen.⁷² Za zmínku stojí, že Guimarães je bratr bývalého předsedy Strany pracujících Josého Genoina. U Viery v kufru bylo nalezeno letištní kontrolou 200 tisíc realů⁷³ a 100 tisíc amerických dolarů⁷⁴. Při zahájení vyšetřování, odkud peníze pocházely, Vieira poskytl policistům první verzi o původu peněz – že peníze obdržel jako rolník z prodeje zeleniny. Později však předkládal i jiné verze o vzniku velké částky peněz. Genoino na základě uvěznění Viery odstoupil z funkce.

Prezident Lula se k případu vyjádřil až 12. srpna 2005.⁷⁵ V televizním projevu se prezident omluvil národu za sebe a za Stranu pracujících. Zmínil také, že se cítí být stranou podveden.

„Rád bych sdělil brazilskému lidu, že se necítím být zahanben, když říkám, že Vám dlužíme omluvu. Strana pracujících se musí omluvit. Když vláda udělá chybu, musí se omluvit. Neboť brazilský lid, jež vkládá své naděje do Brazílie a věří v ni, sní o hospodářsky silné zemi, jejíž ekonomika je na vzestupu. Žádný Brazilec nemůže být spokojen se situací, kterou právě země prochází.“⁷⁶

Do skandálu, jak se později zjistilo, byly zapojeny i jiné strany, jako PL,⁷⁷ PP,⁷⁸ PSB⁷⁹ a PCdoB. Na základě obvinění z korupce byla Poslaneckou sněmovnou vytvořena vyšetřovací jednotka *CPI Mista dos Correios* (Parlamentní smíšená komise pro vyšetřování skandálu pošty – *Comissão Parlamentar Mista de Inquérito dos Correios*) a posléze v červenci 2005

⁷² Miliónové úplatky politikům. Brazilci sledují proces století, ref. 69.

⁷³ Tehdy zhruba 2 132 800 Kč.

⁷⁴ V červenci 2005 odpovídalo 2 481 700 Kč.

⁷⁵ Entenda o escândalo do mensalão: Entre os 39 acusados, estão parlamentares, ex-ministros, dirigentes do Banco Rural e o empresário e publicitário Marcos Valério, ref. 70.

⁷⁶ „Quería, neste final, dizer ao povo brasileiro que eu não tenho nenhuma vergonha de dizer ao povo brasileiro que nós temos que pedir desculpas. O PT tem que pedir desculpas. O governo, onde errou, tem que pedir desculpas, porque o povo brasileiro, que tem esperança, que acredita no Brasil e que sonha com um Brasil com economia forte, com crescimento econômico e distribuição de renda, não pode, em momento algum, estar satisfeito com a situação que o nosso país está vivendo.“

⁷⁶SILVA, Luiz Inacio Lula da. O PT tem que pedir desculpas: Discurso pronunciado el 12 de agosto de 2005 en la reunión ministerial. *Democracia Sur* [online]. 12 de agosto de 2005 [cit. 2012-12-29]. Dostupné z: <http://www.democraciasur.com/documentos/BrasilLulaDesculpas.htm>. Vlastní překlad.

⁷⁷ *Partido Liberal* – Liberální strana

⁷⁸ *Partido Progressista* – Progresivní strana

⁷⁹ *Partido Socialista Brasileiro* – Brazilská socialistická strana

CPI Mista do Mensalão (Parlamentní komise pro vyšetřování skandálu *mensalão* – *Comissão Parlamentar de Inqérito do Mensalão*).⁸⁰ Vyšetřování v Poslanecké sněmovně vyústilo v devatenáct obviněných, z toho dvanáct bylo viny zproštěno, čtyři obvinění rezignovali na funkci a třem byl sněmovnou zrušen politický post.⁸¹

Skandál *mensalão* byl vyústěním několika předešlých skandálů. Když se v časopise *Veja* objevily fotografie z pořízené videonahrávky, na kterých Marinho přijímá úplatek, nikdo netušil, jakých rozměrů poštovní skandál nabyde. Nejvíce obvinění připadlo na Lulovu stranu PT. Ministrovi Josému Dirceovi nezbyla jiná možnost než abdikace. Pokladník Delúbio Soares se také vzdal úřadu. José Genoino se vzdal funkce prezidenta PT, stejně jako Silvio Pereira odstoupil ze své funkce. Jeden z největších korupčních skandálů brazilské politiky se přímo dotkl i prezidenta Luly. Poněkud obdivuhodné ovšem je, jak se hlava státu dokázala ze skandálu vyvléct a udržet si svoji popularitu. Velkou roli hrálo Lulovo často zmiňované charisma, jeho předčasná a rozsáhlá prezidentská kampaň a fakt, že řada voličů z nižších sociálních tříd dala přednost pracovním místům a finančním příspěvkům programu *Bolsa Família* před korupcí z Brasílie.

Krátce po uveřejnění skandálu *mensalão* Lulova oblíbenost rapidně klesla.⁸² Prezidentovi dokonce hrozilo nebezpečí tzv. *impeachmentu*, který donutil v roce 1992 prvního přímou volbou zvoleného prezidenta Fernanda Collora de Mello k odstoupení z funkce. Je složité a téměř nemožné určit, do jaké míry Lula o skandálu věděl. Pro nedostatek důkazů *impeachment* navržen nebyl a v roce 2012 nebyl již bývalý prezident Nejvyšším soudem (*Supremo Tribunal Federal* – STF) obviněn a postaven před soud. Podle některých zpráv ale Lula o celém schématu korupce věděl od samého začátku. Sám Lula o svém znovuzvolení prezidentem krátce pochyboval, když na začátku roku 2006 během univerzitního projevu prohlásil, že v roce 2007 již nebude ve funkci.⁸³

Mensalão měl dohru u Nejvyššího soudu až v roce 2012 – v srpnu byl zahájen soud s 38 obviněnými,⁸⁴ mezi nimiž byli José Dirceu, Roberto Jefferson, José Genoino, Marcos Valério a další. Lula nebyl obviněn pro nedostatek důkazů a ani současná prezidentka Dilma Rousseffová do procesu zapletena nebyla. Soudní proces byl hojně sledovaný, jednalo se i o budoucnosti brazilského demokratického systému a brazilského soudnictví.

⁸⁰ Entenda como funcionava o esquema do mensalão. *G1 O Portal de Notícias da Globo* [online]. 22/08/2007 [cit. 2012-12-29]. Dostupné z: <http://g1.globo.com/Noticias/Politica/0,,MUL91777-5601,00.html>.

⁸¹ *Ibid.*

⁸² V druhé polovině roku 2005.

⁸³ BOURNE, Richard, ref. 12, s. 115.

⁸⁴ Původně bylo obviněných 40. Dva z obviněných se soudního procesu nezúčastnili – bývalý poslanec José Janene, který zemřel v roce 2010 (tedy ještě dříve, než soudní proces začal) a Silvio Pereira, který trest plní pomocí obecně prospěšných prací.

Aktéři skandálu byli obviněni ze všeho, co souvisí s korupcí – z aktivní a pasivní korupce, zpronevěry, praní peněz, spiknutí, přijímání úplatků, úniku deviz, podvodů a ze zločinného spolčení. Nejhůře dopadl podnikatel Marcos Valério, který byl odsouzen ke čtyřiceti letům, dvěma měsícům a deseti dnům vězení. Spoluzakladatel Strany pracujících a bývalý šéf prezidentského kabinetu, José Dirceu, byl odsouzen k deseti letům a deseti měsícům.

2.3. Vztah Brazilců k politice podle výsledků průzkumu veřejného mínění

V této části práce se pokusím blíže analyzovat úspěch a oblíbenost Luly da Silva na základě výsledků průzkumu veřejného mínění po zveřejnění jednoho z největších korupčních skandálů v zemi. V předchozích podkapitolách jsem se snažila rozebrat hlavní pilíř, na kterém byla postavena oblíbenost Lulovy postavy, vedoucí k jeho znovuzvolení, a dále citlivý a často se vyskytující problém korupčních praktik v brazilské vládě, jehož dopady vedly k velké kritice PT. Pokusila jsem se analyzovat úspěšnost sociálního programu *Bolsa Família*, který bezpochyby pomohl mnoha chudým obyvatelům a jehož zásluhou střední třída v současnosti tvoří více než polovinu obyvatel. Na straně druhé jsem se pokusila o přiblížení největšího korupčního skandálu, který se odehrál na nejvyšších místech. Následkem této aféry se postoj brazilského lidu k politické situaci země, který byl i před uveřejněním skandálu problematický, stal otevřeně odmítavým.

Korupce není v Brazílii nic neobvyklého. Politické korupční skandály se často zmiňují v médiích, avšak rozsah skandálu *mensalão* byl šokující. Ukázalo se, že politice se v Brazílii věřit nedá. Abych lépe ukázala vztah Brazilců k brazilské politice, využiji informací z výzkumu provedeného Brazilským úřadem veřejného mínění (IBOPE), uskutečněného v lednu 2006, tedy rok po zveřejnění největší korupční aféry v dějinách země. Výzkum se týkal korupce a etiky a na otázky odpovídalo celkem 2001 občanů ze 143 municipií. Věková hranice byla stanovena na 16 let. Otázky byly předloženy dotázaným osobně ve formě dotazníků připravených speciálně pro tento výzkum. Z průzkumu jsem vybrala pouze několik otázek týkajících se mé studie.

Šokující jsou výsledky ukazující, jak brazilské obyvatelstvo nahlíží na politiku. 87 % z 2001 dotázaných občanů se domnívá, že brazilští politici myslí pouze na svůj vlastní prospěch. Pouze 10 % dotázaných věří, že politici dělají svoji práci ve prospěch společnosti. Na další otázku, ve které bylo možné se přiklonit k tvrzení, že chování brazilských politiků je spíše egoistické, nebo se přiklonit k názoru, že politici soucítí s občany, většina volila horší

variantu – 81 % se domnívá, že politici myslí jen na sebe, a že jejich chování je egoistické.⁸⁵ Většina politiků je dle dotázaných méně pracovitých (73 %), naopak 22 % obyvatel, u kterých tato anketa byla prováděna, si myslí, že politici pracují svědomitě.

V další části dotazníku se měli dotazovaní zaměřit na probíhající krizi v brazilské politice a v zadání otázek bylo přesně stanoveno, že dotazy se týkají politiků. K případu *mensalão* se vztahuje dotaz, zda si občané myslí, že politici přijímají úplatky od společností, které díky těmto peněžním odměnám poskytují služby vládě. Tento způsob nabídnutí služeb byl použit při natočení videa, při kterém byl odhalen jeden z největších skandálů. 77 % dotázaných si myslí, že všichni či většina politiků takovéto výplaty přijímá. V následující tabulce je toto upřesněno.

⁸⁵ Nenulové procento zvolilo možnost, že se nepřiklání k žádné variantě. Avšak u obou otázek jde pouze o takové množství osob (v prvním případě jsou to 3 %, ve druhém 5 %), které by nezměnilo celkovou proporcí výsledku, proto v textu tato data neuvádím.

Tabulka 2: Přijímání úplatků brazilskými politiky

„Pokud berete v potaz politickou situaci v zemi, myslíte si, že všichni, většina nebo menšina politiků přijímá úplatky, nebo že žádný politik tyto úplatky nepřijímá, aby mohl zvýhodnit určité společnosti, které by na základě těchto úplatků dodávaly své služby vládě?“

Odpověď	Celkem	Pohlaví		Věk				
		Muž	Žena	16-24	25-29	30-39	40-49	50 a více
Počet dotázaných	2001	951	1050	469	251	448	374	459
Všichni	23 %	23 %	24 %	23 %	29 %	28 %	24 %	17 %
Většina	54 %	54 %	55 %	59 %	52 %	52 %	56 %	51 %
Menšina	14 %	17 %	12 %	13 %	13 %	15 %	12 %	17 %
Nikdo	2 %	2 %	2 %	2 %	1 %	2 %	2 %	4 %
Bez názoru	6 %	4 %	7 %	3 %	6 %	4 %	7 %	10 %

Zdroj: Vlastní zpracování dle Pesquisa de opinião pública sobre corrupção e ética. *IBOPE* [online]. Janeiro de 2006 [cit. 2012-12-20]. Dostupné z: <http://www.ibope.com.br/pt-br/conhecimento/relatoriospesquisas/Lists/RelatoriosPesquisaEleitoral/OPP%20060005%20-%20Corrupcao%20na%20politica%20eleitor%20vitima%20ou%20cumplce.pdf>.

Ačkoli se již během vlády prezidenta Collora de Mello objevily korupční aféry, které byly poprvé veřejně probírány médii, bezpochyby největším korupčním skandálem se stal *mensalão*. Brazilská politika se ocitla ve velmi složité situaci. Podle údajů IBOPE v roce 2006 pouze 28 % dotázaných věřilo, že se politická situace v zemi změní a že se Brazílie stane státem poctivějším. Více než polovina (56 %) se přiklonila k tvrzení, že se problém korupce nezmění, a 12 % odhadovalo, že se situace ještě více zhorší.

I přes zveřejnění skandálu a pravděpodobné povědomí Luly o existenci *mensalão* podle výzkumu veřejného mínění IBOPE v roce 2009 až 76 % obyvatelstva prezidentovi věřilo. Pouhých 22 % mu nevěřilo – poměrně malé procento po skandálu tak velkých rozměrů.⁸⁶ V roce 2010 už Lulovi nedůvěřovalo pouze 19 % obyvatel.⁸⁷ Tyto údaje dokazují, že Lula je mezi Brazilci oblíbený jako osobnost a prezident a i přes velkou pravděpodobnost, že o celém skandálu věděl (a dost pravděpodobné je, že se celého korupčního procesu sám účastnil), jeho popularita byla ohrožena pouze krátce po zveřejnění skandálu. Otázkou zůstává, zda si velké procento brazilské populace pouze neuvědomuje možnost zapojení Luly do *mensalão*, nebo si tuto domněnku připustit nechce a je ochotná Lulovi tolerovat určité přestupky pod příslibem pokračování nynější sociální a hospodářské ekonomiky.

Rok před vypršením druhého Lulova mandátu provedl Brazilský úřad veřejného mínění další výzkum týkající se politické situace země. Dotazování proběhlo v září 2009 a celkem bylo osloveno 2002 osob.

Ze studie vyplývá, že čtyři roky po zveřejnění *mensalão*, ve kterém byla hlavním aktérem Lulova Strana pracujících (a bylo tedy možné, že tehdejší prezident republiky o celém schématu korupce věděl od jejího počátku),⁸⁸ je pro velké procento obyvatel Lula dosud jedním z nejoblíbenějších politiků v historii Brazílie. 50 % dotázaných vnímalo v roce 2009 Lulovu vládu jako dobrou a 19 % ji označilo jako výbornou. V tomto případě je důležité se podívat na výsledky z hlediska ukončeného vzdělání a příjmu, popř. i místa bydliště tázaných. Můžeme očekávat, že méně vzdělaný člověk s nižším příjmem bude spíš schvalovat Lulovu vládu než osoba patřící do tříd A a B. Zajímavé mohou být i regionální rozdíly - *nordestino*⁸⁹ bude s jeho vládou spokojenější než obyvatel bohatého Jihovýchodního regionu.⁹⁰ Rozdíly ukazují následující tabulky.

⁸⁶ Pesquisa de opinião pública sobre assuntos políticos/administrativos. *IBOPE* [online]. Setembro de 2009 [cit. 2013-01-03]. Dostupné z: http://www.ibope.com.br/pt-br/conhecimento/relatoriospesquisas/Lists/RelatoriosPesquisaEleitoral/OPP%20090073-6%20-%20CNI_tabelas.pdf.

⁸⁷ V roce 2010 věřilo Lulovi, stejně jako v roce 2009, 76 %. 5 % se nevyjádřilo.

⁸⁸ Takovéto domněnky však nebyly zatím potvrzeny. Lula byl některými obviněnými zmíněn v soudní síni, ale pro nedostatek důkazů souzen nebyl.

⁸⁹ Obyvatel brazilského Severovýchodního regionu (*Nordeste*).

⁹⁰ Brazilská federativní republika je rozdělena do pěti hlavních regionů – Severního, který zahrnuje státy Acre, Amapá, Amazonas, Pará, Rondônia, Roraima, Tocantins; Severovýchodního se státy Alagoas, Bahia, Ceará, Maranhão, Paraíba, Pernambuco, Piauí, Rio Grande do Norte a Sergipe; Středozápadního se státy Goiás, Mato Grosso, Mato Grosso do Sul a Federálním distriktem; Jihovýchodního, kam se řadí státy Espírito Santo, Minas Gerais a nejbohatší státy Rio de Janeiro a São Paulo; a Jižního se státy Paraná, Rio Grande do Sul a Santa Catarina.

Tabulka 3: Zhodnocení Lulovy vlády podle pohlaví a věku

Odpověď	Pohlaví			Věk				
	Celkem	Muž	Žena	16-24	25-29	30-39	40-49	50 a více
Počet dotázaných	2002	959	1043	464	254	440	387	497
Výborná	19 %	20 %	19 %	19 %	18 %	20 %	18 %	21 %
Dobrá	50 %	50 %	50 %	49 %	50 %	52 %	50 %	49 %
Normální	22 %	21 %	23 %	24 %	24 %	18 %	24 %	21 %
Špatná	4 %	4 %	3 %	3 %	4 %	4 %	3 %	3 %
Hodně špatná	5 %	5 %	5 %	5 %	4 %	6 %	5 %	4 %
Neví	0 %	0 %	1 %	0 %	0 %	0 %	1 %	1 %
Neodpověděl	0 %	0 %	0 %	0 %	0 %	0 %	0 %	0 %

Zdroj: Vlastní zpracování dle Pesquisa de opinião pública sobre assuntos políticos/administrativos. *IBOPE* [online]. Setembro de 2009 [cit. 2013-02-01]. Dostupné z: [http://www.ibope.com.br/pt-br/conhecimento/relatoriospesquisas/Lists/RelatoriosPesquisaEleitoral/OPP %20090073-6%20-%20CNI_tabelas.pdf](http://www.ibope.com.br/pt-br/conhecimento/relatoriospesquisas/Lists/RelatoriosPesquisaEleitoral/OPP%20090073-6%20-%20CNI_tabelas.pdf).

Tabulka 4: *Vnímání Lulovy vlády podle vzdělání*

Odpověď	Vzdělání				
	Celkem	Základní – 1. stupeň	Základní – 2. stupeň	Střední	Vyšší
Počet dotázaných	2002	634	439	666	263
Výborná	19 %	23 %	22 %	15 %	16 %
Dobrá	50 %	54 %	46 %	51 %	44 %
Normální	22 %	16 %	25 %	24 %	26 %
Špatná	4 %	3 %	3 %	4 %	7 %
Hodně špatná	5 %	3 %	4 %	6 %	6 %
Neví	0 %	1 %	1 %	0 %	0 %
Neodpověděl	0 %	0 %	0 %	0 %	0 %

Zdroj: Vlastní zpracování dle Pesquisa de opinião pública sobre assuntos políticos/administrativos. *IBOPE* [online]. Setembro de 2009 [cit. 2013-02-01]. Dostupné z: [http://www.ibope.com.br/pt-br/conhecimento/relatoriospesquisas/Lists/RelatoriosPesquisaEleitoral/OPP %20090073-6 %20-%20CNI_tabelas.pdf](http://www.ibope.com.br/pt-br/conhecimento/relatoriospesquisas/Lists/RelatoriosPesquisaEleitoral/OPP%20090073-6%20-%20CNI_tabelas.pdf).

Tabulka 5: Vnímání Lulovy vlády podle regionu

Odpověď	Region				
	Celkem	Severní a Středozápadní	Severovýchodní	Jihovýchodní	Jižní
Počet dotázaných	2002	280	532	882	308
Výborná	19 %	21 %	29 %	14 %	16 %
Dobrá	50 %	49 %	50 %	50 %	49 %
Normální	22 %	20 %	16 %	26 %	23 %
Špatná	4 %	5 %	1 %	4 %	5 %
Hodně špatná	5 %	4 %	3 %	6 %	6 %
Neví	0 %	1 %	1 %	0 %	0 %
Neodpověděl	0 %	0 %	0 %	0 %	0 %

Zdroj: Vlastní zpracování dle Pesquisa de opinião pública sobre assuntos políticos/administrativos. *IBOPE* [online]. setembro de 2009 [cit. 2013-02-01]. Dostupné z: [http://www.ibope.com.br/pt-br/conhecimento/relatoriospesquisas/Lists/RelatoriosPesquisaEleitoral/OPP %20090073-6%20-%20CNI_tabelas.pdf](http://www.ibope.com.br/pt-br/conhecimento/relatoriospesquisas/Lists/RelatoriosPesquisaEleitoral/OPP%20090073-6%20-%20CNI_tabelas.pdf).

Tabulka 6: Vnímání Lulovy vlády podle příjmu domácností

Odpověď	Příjem domácností					
	Celkem	Více než 10 min. mezd	5-10 min. mezd	2-5 min. mezd	1-2 min. mzdy	Méně než 1 min. mzda
Počet dotázaných	2002	54	179	679	689	339
Výborná	19 %	15 %	15 %	18 %	21 %	20 %
Dobrá	50 %	43 %	45 %	50 %	53 %	50 %
Normální	22 %	26 %	30 %	22 %	19 %	22 %
Špatná	4 %	9 %	6 %	4 %	2 %	3 %
Hodně špatná	5 %	7 %	5 %	5 %	4 %	5 %
Neví	0 %	0 %	0 %	0 %	1 %	1 %
Neodpověděl	0 %	0 %	0 %	0 %	0 %	0 %

Zdroj: Vlastní zpracování dle Pesquisa de opinião pública sobre assuntos políticos/administrativos. *IBOPE* [online]. setembro de 2009 [cit. 2013-02-01]. Dostupné z: http://www.ibope.com.br/pt-br/conhecimento/relatoriospesquisas/Lists/RelatoriosPesquisaEleitoral/OPP%20090073-6%20-%20CNI_tabelas.pdf.

V tabulce číslo šest je možné vidět větší rozdíly u obyvatel s nižšími a vyššími příjmy. Jedná se o příjem domácností, nikoli samostatných osob. V roce 2009 byla hodnota minimální mzdy R\$ 465,00. Více než 10 minimálních mezd tedy odpovídá částce vyšší než R\$ 4 650.⁹¹ Podle údajů IBOPE si 15 % obyvatelstva s příjmy domácnosti vyššími než R\$ 4 650 v roce 2009 myslelo, že vláda prezidenta Luly byla výborná, a 43 % zhodnotilo jeho vládu jako dobrou. Pokud se podíváme na výsledky mínění u nejchudší skupiny obyvatelstva, tedy pokud je příjem domácnosti menší než minimální mzda, 20 % vidělo jeho vládu jako výbornou a 50 % jako dobrou.

Domnívala jsem se, že v oblasti Severovýchodního regionu bude více osob hodnotit Lulovu vládu jako výbornou a v nejbohatších oblastech (Jihovýchodním a Jižním regionu) se více obyvatel přikloní k negativnímu hodnocení. Podle tabulky číslo pět tato domněnka opravdu odpovídá skutečnosti – jako výbornou ji hodnotí 29 % v oblasti Severovýchod a pouze 14 % a 16 % v oblastech Jihovýchod a Jih respektive. Jako špatnou ji vidí pouze 1 % na Severovýchodě, v bohatších oblastech je to kolem 4 až 5 %.

I podle stupně vzdělání můžeme vycházet z předpokladu, že člověk s vysokoškolským vzděláním (a s tím spojeným lepším sociálním postavením a lepšími platovými podmínkami) bude Lulovu vládu hodnotit jako špatnou, na druhou stranu člověk s nižším vzděláním bude s jeho vládou souhlasit. Jako výbornou ji vidělo 23 % osob s nejnižším vzděláním a pouze 16 % ji takto hodnotí vysokoškolsky vzdělané obyvatelstvo. Rozdíly jsou znát i u špatného zhodnocení Lulovy vlády – pouze 3 % s nejnižším stupněm vzdělání se přiklání k této variantě a 7 % s vyšším vzděláním ji hodnotí jako špatnou.

⁹¹ V roce 2009 odpovídalo 465 brazilských reálů 4 445 Kč.

3. Zahraniční politika

Vzhledem k tomu, že úspěšnost Luly nelze hodnotit pouze na základě veřejného průzkumu a výsledků dosažených programem *Bolsa Família*, budu se v této kapitole zabývat hlavními okruhy zahraniční politiky. Jak již bylo zmíněno, význam Brazílie roste i na mezinárodním poli. Tvorba zahraniční politiky spadá především do agendy Ministerstva zahraničních věcí (*Ministério das Relações Exteriores*, také nazýváno *Itamaraty* podle názvu bývalého sídla v Riu de Janeiro). Dalšími vykonavateli jsou vládnoucí strana, tedy Strana pracujících a v neposlední řadě také vykonavatel exekutivní moci, čili prezident republiky. Brazílie je členem většiny významných celosvětových organizací – Organizace spojených národů (OSN), Mezinárodního měnového fondu (IMF), Světové banky (WB), Mezinárodní obchodní organizace (WTO), Organizace amerických států (OAS), patří mezi zakládající státy skupiny rozvojových zemí G77, atd. Na rozdíl od ostatních světových velmocí, ať tradičních či nově nastupujících, Brazílie vždy ve svém diskurzu prosazovala nevojenský způsob diplomacie. Nikdy nebyla nukleární velmocí a od dob nezávislosti nedisponovala ani velkou a silnou armádou.⁹² V této kapitole se zaměřím na analýzu zahraniční politiky během Lulovy vlády především v oblasti tzv. spolupráce Jih - Jih a regionální integrace Mercosur.

Podle Bandeiry je možné definovat velmoc na základě splnění tří hlavních faktorů – ekonomické síly, velikosti státu a síly vojenské. Při splnění těchto podmínek je stát schopný dosáhnout nezávislosti a může mít menší či větší vliv na státy ostatní.⁹³ Od konce devadesátých let minulého století Brazílie začala patřit mezi velmi rychle se rozvíjející státy s velkým vlivem na mezinárodní dění.

Lula se na rozdíl od svého předchůdce F. H. Cardosa začal orientovat na spolupráci s rozvíjejícími se zeměmi a Brazílii dokázal dostat na vedoucí pozici mezi těmito státy. Od poloviny 19. století se však Brazílie orientovala spíše na vyspělé velmoci jako Spojené království a Spojené státy (ještě F. H. Cardoso zahraniční politiku směřoval tímto směrem). V této době se Brazílie stala ekonomicky závislou na USA, kam směřovala značná část jejího vývozu. V první polovině 20. století dokonce vývoz kávy do Severní Ameriky činil až 70 %.⁹⁴ Tradičně se vždy brazilská zahraniční politika zaměřovala na multilateralismus a universalismus. Podle Matyáše Pelanta se však nabízí otázka, zda se jedná o „čistý“

⁹² DAUVERGNE, Peter a Déborah BL FARIAS. The Rise of Brazil as a Global Development Power. *Third World Quarterly* [online]. 2012, vol. 33, issue 5, s. 903-917 [cit. 2014-01-01]. Dostupné z: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/01436597.2012.674704>. s. 905.

⁹³ MONIZ BANDEIRA, Luiz Alberto, ref. 21, s. 12.

⁹⁴ *Ibid.*, s.14.

nebo „nominální“ multilateralismus, čili zda je Brazílie ochotna podřídit se a vzdát se některých svých zájmů pro zvýhodnění ostatních zemí v organizacích či se v případě nominálního multilateralismu snaží prosadit své vlastní zájmy.⁹⁵

Pro Lulu se spojení a spolupráce s rozvojovými státy staly nástrojem pro rozvoj jak na národní, tak na globální úrovni. Brazílie začala formovat spojení a koalice s těmito zeměmi jako součást své strategie v mezinárodních vztazích. Podle mnohých autorů právě toto spojení sil několika subjektů v malou skupinu či v mezinárodní organizaci zaručuje některým samostatným jednotkám dosáhnout mezinárodního vlivu. Kdyby však jednaly samostatně, mocnostmi by se s největší pravděpodobností nestaly.

Brazílie se tedy velmocí stala na základě splnění pouze dvou předpokladů stanovených Bandeirou – co se rozlohy týče, je největším státem v Latinské Americe a pátým největším státem na světě s rychle rostoucí ekonomikou, v Latinské Americe je ekonomicky na prvním místě. Brazílie má hranici se všemi zeměmi Jižní Ameriky kromě Chile a Ekvádoru a na jejím území se nachází největší tropický prales na světě. Co se týká válečné síly, Brazílie nikdy nebyla vojenskou velmocí a ani v současnosti na tuto pozici neaspiruje. Ve své historii se jako nezávislá země zúčastnila pouze tří válečných konfliktů na kontinentu a mimo Latinskou Ameriku vstoupila pouze do první a druhé světové války.⁹⁶

3.1. Mercosur

Mercosur (*Mercado Común del Sur*, portugalsky *Mercado Comum do Sul*⁹⁷, tedy Společný trh Jihu) je neúspěšnější latinskoamerickou integrací a čtvrtým největším obchodním blokem (po USA, Evropské unii a Japonsku) na světě, který vznikl již na počátku devadesátých let. Hlavním cílem tohoto seskupení je vytvoření společného trhu, k tomu je však zatím stále daleko.⁹⁸ Do dnešního dne Mercosur dokončil vytvoření zóny volného obchodu a celní unie.

Vznik Mercosuru byl několikaletou snahou o integraci⁹⁹ především mezi jeho nejsilnějšími státy (a hlavními rivaly na jihoamerickém kontinentu) Brazílií a Argentinou. Do společenství

⁹⁵ PELANT, Matyáš. Témata brazilské zahraniční politiky a Evropa. In *Brasil Plural*. Praha: Velvyslanectví Brazílie v Praze a FF UK, v tisku, 2013. s. 94.

⁹⁶ DAUVERGNE, Peter a Déborah BL FARIAS, ref. 92, s. 905.

⁹⁷ V portugalské se používá akronym Mercosul. V textu uvádím španělský název Mercosur, pod kterým je toto uskupení v České republice známé.

⁹⁸ PELANT, Matyáš, ref. 95, s. 98.

⁹⁹ První zónou volného obchodu se stalo uskupení ALALC (Asociación Latinoamericana de Libre Comercio – Latinskoamerická asociace volného obchodu), které však nebylo příliš úspěšné.

vstoupily také Uruguay a Paraguay,¹⁰⁰ a později se jednalo o přistoupení Venezuely, která se o vstup do Mercosuru zajímala již v roce 2001, ale zatím k Mercosuru nepřistoupila. Co se týče Paraguaye, v roce 2006 paraguayský parlament neratifikoval protokol o jejím vstupu. K jejímu připojení došlo až v červenci 2012, po vypuknutí politické krize v Paraguayi, kdy došlo k impeachmentu prezidenta Fernanda Luga Kongresem, po němž bylo členství Paraguaye v Mercosuru omezeno.¹⁰¹ Lugo se po svém demokratickém zvolení v roce 2008 stal prvním opozičním prezidentem, který ukončil přes šedesát let trvající vládu strany Colorado, avšak krátce po zvolení klesla jeho popularita především kvůli nedodržení slibů o rozdělení půdy. Na impeachment Luga a převzetí úřadu viceprezidentem Federicem Francem bylo nahlíženo také jako na státní převrat a některé okolní státy uvedly, že Francovu vládu neuznají (mezi nimi byli představitelé Argentiny, Ekvádoru a Bolívie).¹⁰²

Vznik Mercosuru je datován do devadesátých let. Avšak již v druhé polovině osmdesátých let začala první jednání mezi Brazílií a Argentinou, která vyústila v podepsání Smlouvy z Asunciónu v roce 1991, zakládajícího dokumentu Mercosuru. Smlouvu doplnil v roce 1994 Protokol z Ouro Preto, kterým Mercosur získal mezinárodněprávní subjektivitu. Tato integrace vedla nejen k ekonomickým cílům, jejím dalším záměrem bylo šíření demokracie a míru v regionu a posílení diplomatických vztahů mezi členy. Vznik Mercosuru měl především sloužit k udržení demokratických vlád v regionu a zabránit dalším (v Latinské Americe poměrně častým) státním převratům, což dokazuje i jednání prezidenta Cardosa a jeho vlády při řešení politické krize v Paraguayi v dubnu 1996.¹⁰³ Cardoso tehdy slíbil podporu prezidentovi Wasmosymu, kterému hrozilo sesazení generálem Linem Césarem Oviedem.¹⁰⁴ Mercosur v čele s Brazílií oznámil Oviedovi, že v případě nedemokratického sesazení Wasmosyho by integrace neuznala jeho vládu a Paraguay by byla nucena z Mercosuru vystoupit, což by vedlo k ekonomické krizi v zemi. Navíc Brazílie hrozila uzavřením přístavů Santos a Paranaguá, kudy proudila většina obchodu mezi oběma zeměmi, a odříznutím plateb za výrobu energie z vodní elektrárny Itaipu, která představovala 26 %

¹⁰⁰ K jednání o vytvoření integrace bylo pozváno i Chile, které se ale nakonec rozhodlo do organizace nevstoupit.

¹⁰¹ MELOUNOVÁ, Irena. Role prezidenta v zahraniční politice Brazílie: Srovnání Luize Inácia Luly da Silvy a Dilmy Rousseffové. Praha, 2012. Diplomová práce. VŠE. Vedoucí práce Radka Druláková. s. 58-59.

¹⁰² Paraguay President Fernando Lugo impeached by congress. *BBC* [online]. 2012 [cit. 2014-01-02]. Dostupné z: <http://www.bbc.co.uk/news/world-latin-america-18553813>.

¹⁰³ GENNA, Gaspare M. a Taeko HIROI. Brazilian Regional Power in the Development of Mercosul. *Latin American Perspectives* [online]. 2007, Vol. 34, No. 5, s. 43-57 [cit. 2013-12-31]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/27648043>. s. 45.

¹⁰⁴ Juan Carlos Wasmosy nejprve sesadil Ovieda z funkce velitele armády, ten však toto rozhodnutí neakceptoval. Oviedo místo toho požadoval, aby byl jmenován ministrem obrany. Generál Oscar Delmas, který měl převzít Oviedovu funkci, odmítl nový post a s dalšími dvaceti devíti generály se postavil na stranu Ovieda. (GENNA, Gaspare M. a Taeko HIROI, ref. 103, s. 46.)

státního rozpočtu Paraguaye.¹⁰⁵ Na příkladu Paraguaye Brazílie ukázala svoji moc a odhodlání udržet na kontinentu demokratické postupy.

Ke zlepšení vztahů došlo i mezi dvěma tradičními rivaly na kontinentu – Brazílií a Argentinou, především v oblasti bezpečnosti.¹⁰⁶ Za hlavní události, které však dále narušovaly vztahy mezi členskými zeměmi a další rozvoj Mercosuru, jsou kromě pokusu o státní převrat v Paraguayi také devalvace brazilské měny v roce 1999 a ekonomická krize v Argentině na počátku nového tisíciletí. Konflikt mezi Argentinou a Brazílií nastal ke konci devadesátých let, kdy došlo k devalvaci reálu a Argentina musela začít chránit svůj trh před levným brazilským zbožím.¹⁰⁷ Argentina uvalila na některé zboží dovážené z Brazílie kvóty a snažila se tak ochránit svůj průmysl. K devalvaci argentinského pesa došlo o tři roky později. V Argentině se dále prohlubovala ekonomická krize a po resignaci Fernanda de la Rúy nastala i krize politická. Ekonomický růst Brazílie stále stagnoval, avšak inflace a platební bilance dosáhly zlepšení, a proto byla Brazílie schopná poskytnout Argentině ekonomickou pomoc.

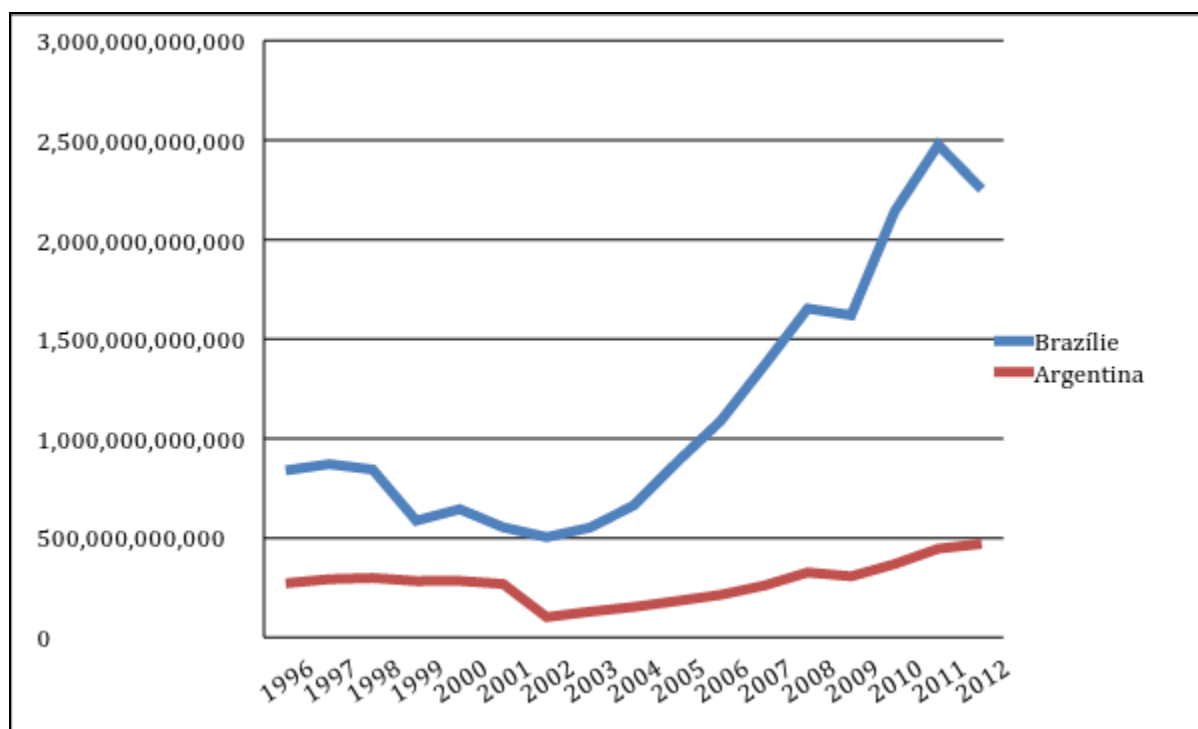
V současnosti si Brazílie udržuje hegemonní postavení nejen v Mercosuru, ale i na celém jihoamerickém kontinentu. Následující graf ukazuje srovnání růstu ekonomik dvou nejsilnějších členů Mercosuru – Brazílie a Argentiny od roku 1996 do 2012. Na první pohled je zřejmé, že HDP Brazílie začal rapidně růst v roce 2004 po snížení v letech 2001 a 2002. Růst tedy koresponduje s nástupem Luly.

¹⁰⁵ GENNA, Gaspare M. a Taeko HIROI, ref. 103, s. 47.

¹⁰⁶ Například v roce 1991 byla podepsána dohoda o využívání nukleární energie pouze pro mírové účely. (MELOUNOVÁ, Irena, ref. 101, s. 26.)

¹⁰⁷ VERVAELE, John A.E. Mercosur and Regional Integration in South America. *The International and Comparative Law Quarterly* [online]. 2005, Vol. 54, No. 2, s. 387-409 [cit. 2014-01-01]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/3663254>. s. 397.

Graf 3: Srovnání růstu HDB Brazílie a Argentiny v letech 1996 - 2012

Zdroj: Vlastní zpracování dle údajů Světové banky.

3.2. Spolupráce Jih – Jih

Domácími i zahraničními politickými cíli Brazílie je dosažení ekonomického rozvoje a snížení obrovské propasti mezi chudými a bohatými. Brazílie se pro ostatní rozvojové státy především na jižní polokouli stala fungujícím příkladem a partnerem v tomto boji. Spolupráce Jih – Jih se pro Lulovu zahraniční politiku stala hlavní diplomatickou strategií. Hlavním nástrojem této spolupráce jsou rámcové smlouvy o vědecko-technické spolupráci, které ovšem nenabízejí finanční pomoc (v podobě půjček a dotací).¹⁰⁸ Jejich hlavní náplní je předání zkušeností a postupů pro boj s chudobou, které již byly úspěšně aplikovány.

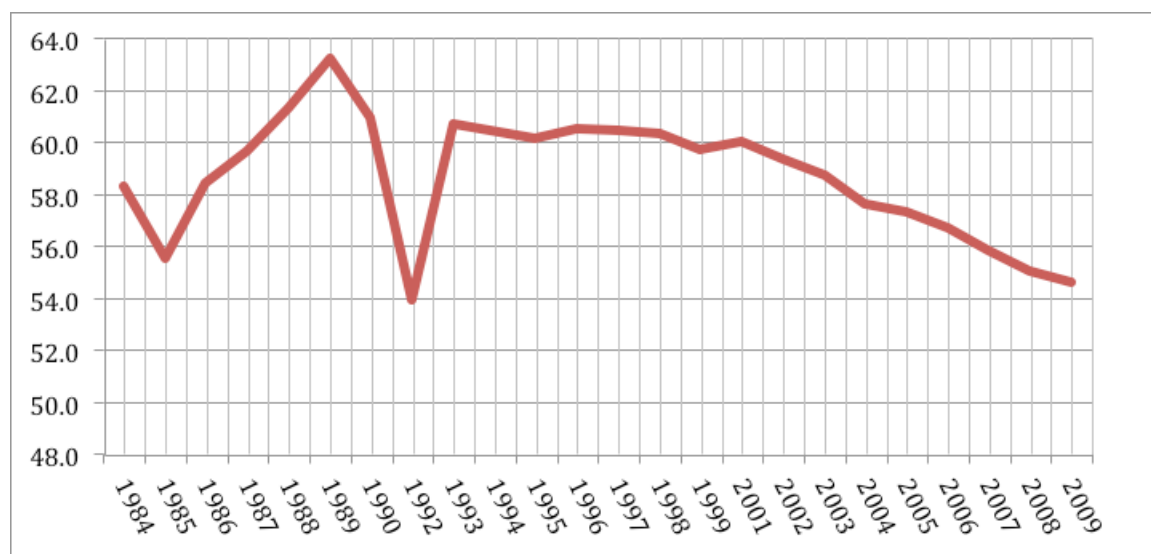
Brazílie se spolu s Ruskem, Indií a Čínou řadí do skupiny zemí známými pod akronymem BRIC. Toto uskupení vzniklo na základě předpovědí Jima O'Neill a ve studii Goldman Sachs, podle kterých se mají tyto země do roku 2050 dostat z ekonomického hlediska na první příčky. Jihoafrická republika byla k uskupení často řazena, ale jednalo se spíše o zahrnutí afrického kontinentu do skupiny s odhlédnutím od ekonomických výsledků. Pro tyto státy je příznačná velká rozloha, velký počet obyvatel, rostoucí ekonomiky spojené s vysokými hodnotami HDP (na druhou stranu ale relativně nízké HDP na hlavu)

¹⁰⁸ DAUVERGNE, Peter a Déborah BL FARIAS, ref. 92, s. 909.

a velké sociální rozdíly.¹⁰⁹ Na Brazílii je v této skupině nahlíženo jako na ústřední zemi, která se spolu s ostatními snaží obhájit své místo ve světě, získat tak možnost měnit globální politiku a ekonomiku a mít větší vliv ve světových záležitostech. Během Lulovy vlády se Brazílie stala hlavním představitelem těchto rozvojových zemí.

Právě zmíněné velké sociální rozdíly byly a dodnes jsou jedním z hlavních problémů Brazílie. Podle Giniho indexu¹¹⁰ se Brazílie pohybuje na předních příčkách jako jedna ze zemí s největšími sociálními rozdíly (ještě větší sociální rozdíly jsou například v Thajsku, Guatemale, Kolumbii a v některých afrických zemích jako Botswana a Jihoafrická republika). Graf č. 4 ukazuje vývoj Giniho indexu v letech 1984–2009 (údaje pro roky 1991 a 2000 nedostupné), přičemž nejvyšší hodnoty bylo dosaženo v roce 1989 (63,3) a nejnižší hodnoty v roce 1992 (54,0). Od roku 2001 se hodnoty neustále snižují a v roce 2012 byla hodnota ještě menší než v roce 1992.

Graf 4: Změna Giniho indexu v letech 1984–2009

Zdroj: Vlastní zpracování dle údajů Světové banky.

¹⁰⁹ Ibid., s. 905.

¹¹⁰ Giniho index měří stupeň nerovnosti v distribuci příjmů v dané zemi, přičemž hodnota 0 znamená absolutní rovnost distribuce příjmů – rozdělení důchodu domácností se blíží absolutně rovnostářskému. Hodnota 100 pak znamená absolutní nerovnost, kdy někdo dostane veškerý příjem a zbytek bude mít příjem nulový. Podle údajů agentury CIA (*The World Factbook*) se index pro Brazílii pohyboval kolem hodnoty 54.7 v roce 2009. Česká republika ve stejném roce měla hodnotu 31.0 a USA se pohybovalo v roce 2007 kolem 45.0.

Státy BRIC se snaží dosáhnout větší spolupráce mezi sebou, v případě Brazílie se jedná především o spojení s Indií a Jihoafrickou republikou ve fóru IBSA, které vzniklo v roce 2003 po neúspěšném jednání Světové obchodní organizace (WTO) v Cancúnu. Na tomto jednání se Brazílie postavila do čela G20, uskupení sdružující největší ekonomiky světa, představovaná ministry financí a guvernéry centrálních bank.

Podle Lulova ministra zahraničních věcí Celsa Amorima posilování vzájemných vztahů a spolupráce mezi rozvojovými zeměmi je pro Brazílii důležitou diplomatickou strategií, která vede k větší participaci Brazílie na mezinárodních záležitostech.¹¹¹ Amorim dále tvrdí, že tyto vztahy s rozvojovými zeměmi stojí za změnami ve světě, kdy se do popředí stále více dostávají nové ekonomické velmoci, které mění vzhled mezinárodních institucí. Ty jsou nyní demokratičtější a spravedlivější.¹¹²

3.3. Vztahy s EU

V současnosti je Evropská unie největším obchodním partnerem Brazílie a EU má nejvíce investic z celé Latinské Ameriky právě v Brazílii. Vztahy mezi Evropským hospodářským společenstvím (pozdější EU) a Brazílií začaly v roce 1960 a byly vystavěny na historických, kulturních, ekonomických a politických vazbách. Mezi oběma útvary existuje od roku 2007 tzv. strategické partnerství (dohodnuté na prvním summitu v Lisabonu), přičemž Brazílie byla poslední BRIC zemí, která uzavřela s EU tento typ spolupráce.¹¹³ Předtím fungovala spolupráce EU-Brazílie výhradně přes Mercosur. Brazílie v tomto ohledu může EU nabídnout rozsáhlý trh, přírodní zdroje a vzdělanou pracovní sílu v oboru. Na druhou stranu ale v zemi přetrvávají určité problémy, přičemž mezi nejzávažnější patří značné sociální rozdíly.¹¹⁴

Brazílie se zavazuje spolupracovat s EU v oblasti multilateralismu, ochrany životního prostředí, boji proti chudobě, ochrany lidských práv, změn klimatických podmínek, v udržení stability a prosperity v Latinské Americe a v podobě dalšího rozvoje Mercosuru.

Na druhém summitu v Riu de Janeiro v roce 2008 byl přijat tzv. Společný akční plán (JAP – Joint Action Plan) na období 2009–2011, kde jsou stanoveny oblasti spolupráce. Tohoto summitu se za stranu Brazílie zúčastnil Lula da Silva, prezident Francie a předseda

¹¹¹ DAUVERGNE, Peter a Déborah BL FARIAS, ref. 92, s. 909.

¹¹² Ibid., s. 909.

¹¹³ PELANT, Matyáš, ref. 95, s. 100.

¹¹⁴ Communication from the Commission to the European Parliament and the Council: Towards an EU-Brazil Strategic Partnership. *EUR - Lex* [online]. [cit. 2014-01-02]. Dostupné z: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52007DC0281:EN:NOT>.

Rady Evropské unie Nicolas Sarkozy a předseda Evropské komise José Manuel Durão Barroso. Druhý JAP na období 2012–2014 vznikl na pátém summitu v Bruselu, kterého se zúčastnila za stranu Brazílie kromě jiných také Dilma Rousseffová a ministr zahraničních věcí Antônio Patriota, a kde se projednávalo posílení politického dialogu mezi oběma subjekty. Důraz byl kladen také na zlepšení bezpečnosti, což zahrnovalo témata korupce, praní špinavých peněz a nelegální obchodování s drogami v národním i mezinárodním měřítku.¹¹⁵

Brazilský domácí trh je poměrně dost chráněný vysokými dovozními tarify a daněmi. Protekcionismus brazilského trhu je mnohem větší než u ostatních zemí BRIC (tradičně byl nejvíce otevřený trh Ruska, od roku 2003 pak čínský trh). EU se snaží, aby byly tyto tarify sníženy a mohlo tak dojít k lepším podmínkám pro mezinárodní obchod. Podle různých studií tato uzavřenost trhu může mít neblahý dopad na ekonomiku dané země.¹¹⁶ Na druhou stranu je však Brazílie docela otevřená zahraničním investicím.

V současnosti Brazílie vyváží do EU především primární suroviny, ze kterých téměř polovinu tvoří zemědělské produkty (Brazílie patří mezi největší dovozce zemědělských produktů do EU), dále pak pohonné látky a těžební suroviny. Mezi hotovými výrobky vynikají např. strojní zařízení a dopravní materiály. Brazílie bývá považována za slabého vývozce hotových výrobků, na druhou stranu je největším vývozcem zemědělského zboží mezi státy BRIC.¹¹⁷ Naopak EU vyváží do Brazílie již hotové výrobky (strojní zařízení, chemikálie atd.).¹¹⁸ Bilaterální obchodní vztahy mezi Brazílií a EU se však od roku 2000 snižují, což naznačuje, že Evropskou unii nahrazují jiní obchodní partneři.¹¹⁹

¹¹⁵ V European Union - Brazil Summit Joint Statement. *European Union External Action* [online]. 2011 [cit. 2014-01-02]. Dostupné z: http://eeas.europa.eu/brazil/docs/2011_eu-brazil_summit_joint_statement_en.pdf. s.1.

¹¹⁶ Protekcionismem je nazýván soubor opatření, díky kterým má země upřednostňovat a chránit vlastní výrobky před zahraniční konkurencí.

¹¹⁷ GROS, Daniel, Cinzia ALCIDI a Alessandro GIOVANNINI. Brazil and the EU in the Global Economy. *CEPS Working Document*. 2003, No. 372. s. 3.

¹¹⁸ Brazil. *European Commission* [online]. 06 Dec 2013 [cit. 2014-01-02]. Dostupné z: <http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/brazil/>.

¹¹⁹ GROS, Daniel, Cinzia ALCIDI a Alessandro GIOVANNINI, ref. 117, s. 7.

4. Brazílie po Lulovi

V poslední části mé práce bych se ráda věnovala politickému vývoji země po skončení dvou Lulových mandátů a blíže představila současnou hlavu státu Dilmu Rousseffovou. Jak jsem již zmínila, v roce 2010 proběhly prezidentské volby. Rousseffová se stala první ženou, která se v Brazílii dostala do vedení země. Lula da Silva si Rousseffovou sám vybral jako pokračovatelku své vlády pro další udržení Strany pracujících u moci.

Dilma Vana Rousseffová, po otci původem Bulharka, se narodila v roce 1947 v Belu Horizonte ve státě Minas Gerais. Dětství prožila v rodném městě, kde se na střední škole krátce po vojenském puči v roce 1964 začala blíže zajímat o politiku. Během těchto let se Dilma připojila k levicově zaměřeným organizacím *Polop (Política Operária – Dělnická politika)*, *Colina (Comando de Libertação Nacional – Komando národního osvobození)* a *VAR Palmares (Vanguarda Armada Revolucionária Palmares – Přední revoluční síly Palmares)*.¹²⁰

Kvůli aktivitám proti vojenskému režimu byla v roce 1970 na téměř tři roky držena ve věznicích Tiradentes v São Paulu a během uvěznění byla několikrát mučena. Po svém propuštění z vězení se odstěhovala do Porta Alegre (stát Rio Grande do Sul), kde vystudovala ekonomii. Svoji kariéru na politickém poli začala ve straně PDT, kterou po boku svého muže Leonela Brizoly a dalších založila.

V roce 1986 byla jmenována municipální tajemnicí pro Ministerstvo financí (*Ministério da Fazenda*). O čtyři roky později byla nově zvoleným guvernérem pro stát Rio Grande do Sul Alceuem Collaresem¹²¹ jmenována prezidentkou Fondu ekonomie a statistiky (*Fundação de Economia e Estatística*) a později zastávala funkci tajemnice na Sekretariátu energetiky pro stát Rio Grande do Sul.

Až v roce 2001 se Rousseffová připojila ke Straně pracujících a v roce 2003 ji Lula postavil do vedení Ministerstva dolů a energetiky (*Ministério de Minas e Energia*), kde zůstala další dva roky. Po zveřejnění *mensalão* převzala vedení prezidentské kanceláře a nahradila v této funkci odstupujícího Josého Dircea.

Od roku 2008 začal Lula Rousseffovou otevřeně představovat jako svoji nástupkyni a kandidátku na prezidentské volby. Strana pracujících se nejprve postavila k tomuto úmyslu Luly negativně (jedním z hlavních důvodů nesouhlasu bylo příliš krátké působení

¹²⁰ Entrevista Dilma Rousseff: "Você acha que sou um poste?". *Época*. 22 fevereiro 2010, No 614. DOI: ISSN 14155494. s. 37.

¹²¹ Collares byl též ze strany PDT.

Rousseffové ve straně), ale nakonec ji i PT schválila jako oficiální kandidátku.¹²² Straně stejně nezbyvalo mnoho jiných šancí – ve straně se nepohyboval žádný jiný člen vhodný na pozici prezidenta republiky. Strana pracujících začala do Dilmy pomalu vkládat naděje na pokračování strany u moci.

Rousseffová prošla od této doby velkou osobní proměnou. Navíc jí prezidentský kabinet najal odborníka na zlepšení mluveného projevu. Z vážné a přísné dámy se tak za krátkou dobu stala přístupnou a více se směřující oficiální kandidátkou, která od roku 2009 začala doprovázet Lulu na pracovních cestách, ať už po Brazílii, či v zahraničí. Přípravy na kandidaturu jí na nějakou dobu přerušilo vážné onemocnění, které však překonala. Po vyléčení byla na kongresu Strany pracujících vyhlášena jako kandidátka na prezidentské volby v roce 2010.

Lula si díky Dilmě Rousseffové dokázal zajistit pokračování své vlády a udržet svoji stranu u moci. Ačkoli je v současnosti složité předpokládat další vývoj, Rousseffová dokázala, že je schopná zemi vést sama, a zajistila si tak sympatie mnoha Brazilců. V průzkumech oblíbenosti CNI/IBOPE se devět měsíců po svém zvolení stala oblíbenější, než byl devět měsíců po svém prvním zvolení prezident Lula.¹²³

Za vlády Rousseffové se do roku 2013 podařilo vytvořit nová pracovní místa; v roce 2012 byla míra nezaměstnanosti nejnižší v celé historii Brazílie. Hlavním cílem Rousseffové ale nadále zůstává snižovat chudobu v zemi.¹²⁴ V rozhovoru pro časopis *Época* se Dilma ještě jako kandidátka vyjádřila o svém možném zvolení takto:

„V Brazílii nikdy neexistovaly vlády, které by do programu socioekonomického rozvoje zahrnovaly všechny obyvatele země. Velkou novinkou Lulovy vlády se stal jiný pohled na tento problém. A jde nejen o to, že jsme poskytli ekonomickou pomoc těm nejchudším. V naší zemi došlo i ke kulturní a morální změně, díky níž se nejchudší vrstvy začaly zajímat o rozvoj země. Reakce na program Rodinný příspěvek (Bolsa Família) nám ukázaly nespokojenost elity se sociální politikou v tak sociálně nerovné zemi, jakou Brazílie je. Když lidé nazývají tento rodinný příspěvek almužnou, je to proto, že nahlíží na tuto sociální politiku jako na něco již nemoderního a zastaralého. Někteří říkají, že Bolsa Família je pokračováním minulosti. Ovšem nemají pravdu – Bolsa Família je rozchod s minulostí. Když někdo řekne, že již vytvořil stejný program jako je Bolsa Família, já se ptám

¹²² Entrevista Dilma Rousseff: "Você acha que sou um poste?", ref. 120, s. 39.

¹²³ CNI/Ibope: popularidade de Dilma supera a de Lula e a de FHC. *UOL Notícias* [online]. 30/09/2011 [cit. 2013-04-30]. Dostupné z: <http://noticias.uol.com.br/ultimas-noticias/valor/2011/09/30/cniiboepopularidade-de-dilma-supera-as-de-lula-e-fhc.jhtm>.

¹²⁴ V roce 2012 žilo v extrémní chudobě okolo 6,5 milionů Brazilců, což odpovídalo 3,4 %.

*'Opravdu? A kolika lidem váš Bolsa Família pomohl?' To, oč se snažíme my, je najít cestu, jak se postarat o všech 190 miliónů Brazilců. A jestli se mě ptáte, zda jsme toho dosáhli, odpovím Vám, že zdaleka ne.'*¹²⁵

¹²⁵ Entrevista Dilma Rousseff: "Você acha que sou um poste?", ref. 120, s. 44. Vlastní překlad.

Závěr

Důvodem výběru tématu mé bakalářské práce byl fakt, že mne osobně velice zajímá brazilská země, ať po jazykové, historické či sociální stránce a neméně zajímavá mi připadá osobnost, dle mého názoru, nejvýraznějšího politika v dějinách Brazílie - Luize Inácia Luly da Silva.

V úvodu této bakalářské práce jsem si stanovila za hlavní cíl představit osobu právě zmíněného prezidenta, dnes již bývalého představitele Brazílské federativní republiky, v období dvou mandátů 2003–2010 a zjistit hlavní důvody jeho velké oblíbenosti nejen v Brazílii, ale i ve světě. Stanovila jsem si dvě hypotézy: za prvé, že sociální program *Bolsa Família* ovlivnil Lulovu oblíbenost a že vedl k jeho opětovnému zvolení v roce 2005. Za druhé, že korupční skandál *mensalão*, médií nazývaný „skandálem století“, zanechal negativní dopad na Lulovu politickou kariéru.

Před rokem 2002 byla Brazílie rozvojovou zemí s velkými hospodářskými problémy, vysokou inflací a obrovskými sociálními rozdíly mezi obyvateli. Střední třídu označovanou jako C tvořilo před rokem 2002 mnohem méně osob, než patřilo do nejchudších tříd D a E. V roce 1995 do střední třídy náleželo 55,4 miliónu a nejchudší třídy byly tvořeny 83,3 milióny. V roce 2011, po skončení Lulova druhého mandátu, třída C zahrnovala 105,5 miliónu, což odpovídá 55 %, a 63,6 miliónu tvořilo třídy nejchudší. Hlavním aspektem Lulovy sociální politiky byl program sociální pomoci zvaný *Bolsa Família*, který se do roku 2012 dostal k více než 13 miliónům rodin. Sám Lula si dal při přebírání úřadu za úkol dostat z úrovně největší chudoby co nejvíce občanů. Tvorba Lulovy sociální politiky vychází bezpochyby z jeho osobní zkušenosti – jako jediný prezident se narodil v jedné z nejchudších oblastí Brazílie, v Severovýchodním regionu, a dětství prožil ve velice skromných podmínkách. Díky finanční situaci se mu nedostalo univerzitního vzdělání, což mu bylo několikrát vyčteno.

Bolsa Família klade důraz na finanční pomoc, která má podobu dlouhodobé investice do lidského kapitálu. Touto investicí je podpora vzdělání a zajištění základní zdravotní péče. Právě díky tomuto programu se začalo měnit složení sociálních tříd. Předpokládá se, že od roku 2003 do roku 2014 se počet osob žijících v extrémní chudobě sníží až o 70 %.

Brazilské politice nebyly nikdy cizí korupční skandály. Bylo to během Lulova prvního mandátu, kdy byl odhalen největší skandál minulého století, který se přímo dotýkal vládnoucí Strany pracujících. Dodnes nebylo zjištěno, zda se Lula da Silva tohoto korupčního schématu účastnil, avšak Kongres krátce uvažoval o navržení *impeachmentu*. Většina prezidentových

nejbližších spolupracovníků (mezi nimi i šéf prezidentského kabinetu) obviněna byla. I přes závažnost celé aféry a obrovský zájem médií si však Lula dokázal udržet svoji popularitu a vyhrát v prezidentských volbách v roce 2005. Podle průzkumů veřejného mínění zaujímala většina dotázaných negativní postoj k brazilské politice a k jejím vykonavatelům, avšak Lulova oblíbenost v těchto průzkumech byla poměrně vysoká (v roce 2009 mu důvěřovalo 76 % dotázaných). Došla jsem k závěru, že Lula je u brazilských občanů oblíbený jako osobnost bez ohledu na jeho politické stranictví a příslušnost k politické straně. Jeho povědomí o *mensalão* je podle mého názoru více než pravděpodobná, ale většina občanů je ochotna toto přehlížet pod příslibem udržení stávající sociální a hospodářské politiky.

Na základě tohoto vývoje mohu konstatovat, že první hypotéza se dá považovat za platnou. *Bolsa Família* je jedním z neúspěšnějších programů sociální pomoci nejen v Brazíli, ale i ve světě. Právě tento program vedl k opětovnému zvolení Luly prezidentem v roce 2005, kdy by se očekávalo, že *mensalão* ukončí politickou kariéru Luly. To ovšem vyvrací moji druhou hypotézu. I přes skandál zůstala Strana pracujících vládnoucí stranou a Lula je považován za neúspěšnějšího prezidenta v dějinách země.

Zahraněční politika se během Lulovy vlády začala více orientovat na spolupráci s rozvojovými zeměmi, pro které se Brazílie stala vzorem a zaujala vedoucí postavení. S Ruskem, Indií a Čínou patří do uskupení BRIC, které označuje rychle se rozvíjející státy, jež se do roku 2050 mají stát hlavními ekonomickými velmocemi. Brazílie dále patří do skupiny G20 a je členem Společného trhu Jihu (Mercosur), neúspěšnější integrace v Latinské Americe. Na mezinárodním poli se snaží prosazovat demokratické postupy a bojovat proti vykořisťování a chudobě.

Především důvody, které jsem shrnula výše, vedly v roce 2009 francouzský deník *Le Monde* a španělský časopis *El País* ke zvolení Luly tzv. „mužem roku.“ *Le Monde* zmínil, že Lula velmi dobře věděl, jak se držet demokratických hodnot a bojovat proti chudobě. V Lulově pravomoci byla možnost pozměnit ústavu země a udržet se tak u moci dalších několik let. Tomuto kroku se ale Lula vyhnul a pro prezidentské volby v roce 2010 vybral dnes již současnou prezidentku Dilmu Rousseffovou. Riskoval tak, že volby vyhraje jeden z opozičních kandidátů.

Rousseffová byla před rokem 2009 málo známou političkou a především postrádala pověstné charisma, díky kterému byl Lula velmi dobře znám a přijímán mezi lidmi a ostatními, nejen brazilskými, politiky. Rousseffová však nakonec ukázala, že je schopná zemi vést sama bez dozoru Luly, který se navíc na nějaký čas stáhnul z politického života kvůli svým zdravotním problémům.

Resumé

Práce „*Lula – muž ze sertão, který dosáhl Brazílie*“ se zabývá postavou bývalého prezidenta Brazílské federativní republiky Luizem Ináciem Lulou da Silva. První část pojednává o chudém dětství Luly na Severovýchodě a cestě jeho rodiny do bohatého São Paula za hledáním lepší budoucnosti. Již v São Paulu se Lula vyučil v závodě *Senai* a získal své první zaměstnání. V sedmdesátých letech 20. století se zúčastnil dělnických stávek v oblasti ABC Paulista. Od roku 1980 začalo docházet k postupnému uvolňování režimu a v zemi byly opět povoleny politické strany. Kromě obnovení tradičních politických stran byla založena také zcela nová Strana pracujících a mezi hlavními zakladateli byl Lula da Silva. Lulův vstup do politiky se zpočátku vyznačoval spíše neúspěchy – v letech 1989, 1994 a 1998 neúspěšně kandidoval na prezidenta republiky. Bylo to až v roce 2002, kdy se Lula se svojí stranou dostal k moci.

Lulovy dva mandáty se vyznačují především představením Brazílie světu a bojem proti chudobě. Nástrojem v boji proti bídě se stal v první řadě sociální program *Bolsa Família*, kterým se zabývá podkapitola 2.1 a díky kterému v Brazílii vznikla nová sociální třída. Právě tato sociální pomoc nejchudším zajistila Lulovi i druhý prezidentský mandát. Na druhou stranu se ale Lulova vláda „proslavila“ i sérií několika korupčních skandálů v nejvyšších politických sférách. Nejzávažnější aférou se stala tzv. *mensalão*, která ohrozila pozici Strany pracujících a samotného Luly. Skandál století, jak bývá médii nazýván, měl dohru u soudu až v roce 2012. Třicet osm účastníků skandálu bylo souzeno, Lula ani současná prezidentka Dilma Rousseffová však souzeni pro nedostatek důkazů nebyli. Problematice *mensalão* se věnuji v podkapitole 2.2.

V roce 2010 proběhly prezidentské volby, ve kterých zvítězila Dilma Rousseffová, kterou si sám Lula vybral jako oficiální kandidátku. Rousseffová pokračuje v současnosti v Lulově politice.

Summary

„*Lula – a man from sertão who reached Brasília*“ talks about Brazil’s ex president Luiz Inácio Lula da Silva. The first part is about his poor childhood in the Brazilian Northeast and a journey of his family to the rich state of São Paulo in search of a better future. Already in São Paulo Lula attended a *Senai* course and was employed for the first time. In the seventies he participated in various workers’ movements in the industrial zone of *ABC Paulista*. From 1980 the military regime started to give more freedom to its citizens and political parties were once again allowed in the country. Among the traditional parties a brand new Workers’ party is founded and Lula da Silva is one of its main founders. Lula’s beginnings in politics were not easy – he was unsuccessful in presidential elections in 1989, 1994 and 1998. It was only in 2002 when Lula and his party made its way to the very top.

Lula’s main goals during his two mandates were presenting Brazil to the world and fighting the poverty. A social program called *Bolsa Família* (that is described in chapter 2.1) was his main instrument to beat the country’s tremendous poverty and create a new social class. It was thanks to this program, which was aimed at the poorest, that helped Lula win his second mandate. On the other side Lula’s government became infamous for various corruption scandals in the highest spheres. The most serious one was so called the *mensalão* scandal that threatened the Workers’ Party and Lula’s position in politics. The scandal of century as the media usually denotes it was tried at court only in 2012. Thirty-eight scandal participants were judged, though Lula and Dilma Rousseff, Brazilian current president, were not accused of participation due to lack of evidence. Chapter 2.2 is dedicated mainly to the *mensalão* scandal.

In the 2010 presidential election Lula’s official candidate and successor Dilma Rousseff was elected. Today Rousseff is continuing Lula’s politics.

Seznam použité literatury

ALCÁNTARA SÁEZ, Manuel a Carlos RANULFO MELO. *La democracia brasileña : balance y perspectivas para el siglo XXI*. Salamanca: Ediciones Universidad de Salamanca, 2008. ISBN 978-84-7800-326-6.

ALMEIDA, Alberto Carlos. *Por que Lula?: o contexto e as estratégias políticas que explicam a eleição e a crise*. Rio de Janeiro: Record, 2006. ISBN 85-010-6786-5.

BÁRTKOVÁ, Jana. *MERCOSUR: vliv integračního uskupení na rozvoj latinskoamerického regionu*. Brno, 2008. Bakalářská práce. Masarykova univerzita. Vedoucí práce Martin Hrabálek.

BOURNE, Richard. *Lula of Brazil: the story so far*. Berkeley: University of California Press, 2008, xiv. ISBN 05-202-4663-2.

CARLOS GUILHERME, Mota. *Viagem incompleta. A experiência brasileira (1500-2000): a grande transação*. São Paulo: Editora SENAC, 2000. ISBN 85-7359-111-0.

ERICKSON, Kenneth Paul. *The Brazilian Corporative State and Working-Class Politics*. Berkely: University of California, 1977. ISBN 0-520-03162-8.

FERREIRA, Jorge a Daniel Aarão REIS. *Coleção As Esquerdas no Brasil: Revolução e democracia*. Rio de Janeiro: Civilização Brasileira, 2007. ISBN - 978-85-200-0782-2.

HARTMAN, Francisco Foot. *Nem pátria, nem patrão!: memória operária, cultura e literatura no Brasil*. São Paulo: UNESP, 2002. ISBN 85-7139-430-X.

HNILICOVÁ, Eva. *Základní církevní komunity v Brazílii*. Semice, 2009. Bakalářská diplomová práce. Masarykova univerzita. Vedoucí práce David Václavík.

HOLMAN, Robert. *Ekonomie*. 3. aktualiz. vyd. Praha: C. H. Beck, 2002. ISBN 80-717-9681-6.

HUNTER, Wendy. *The transformation of the Workers' Party in Brazil, 1989-2009*. New York: Cambridge University Press, 2010. ISBN 05-217-3300-6.

KLÍMA, Jan. *Brazílie*. Praha: Libri, 2003. ISBN 80-7277-176-0.

KLÍMA, Jan. *Dějiny Brazílie*. Praha: Lidové noviny, 1998. ISBN 80-7106-261-8.

MELOUNOVÁ, Irena. *Role prezidenta v zahraniční politice Brazílie: Srovnání Luize Inácia Luly da Silvy a Dilmy Rousseffové*. Praha, 2012. Diplomová práce. VŠE. Vedoucí práce Radka Druláková.

MOTA, Carlos Guilherme. *Viagem incompleta. A experiência brasileira (1500-2000): Formação: histórias*. São Paulo: Editora SENAC, 2000. ISBN 85-7359-110-2.

NĚMEC, Jan. *Brazílie*. In: *Politické systémy Latinské Ameriky*. Praha: Oeconomica, 2006. ISBN 80-245-1107-x.

NĚMEC, Jan. *Brazilská levice na počátku 21. století: Od politické alternativy k mocenskému kartelu?* Praha, 2012. Dizertační práce. VŠE. Vedoucí práce Vladimíra Dvořáková.

OPATRŇÝ, Josef. *Amerika v proměnách staletí*. 1. vyd. Praha: Libri, 1998. ISBN 80-859-8342-7.

PARANÁ, Denise. *A História de Lula: o filho do Brasil*. Rio de Janeiro: Objetiva, 2009. ISBN 978-85-390-0037-1.

PELANT, Matyáš. Témata brazilské zahraniční politiky a Evropa. In *Brasil Plural*. Praha: Velvyslanectví Brazílie v Praze a FF UK, v tisku, 2013.

PESSOA, Carlos. *Post-Marxism and politics: the case of the Brazilian Workers' Party*. Saarbrücken, Germany: VDM Verlag, 2008. ISBN 978-363-9090-529.

RIDENTI, Marcelo a Daniel Aarão REIS. *História do marxismo no Brasil*. Campinas, SP: UNICAMP, 2007. ISBN 978-85-268-0749-5.

URBAN, Radek. *Procesy integrace Latinské Ameriky po 2. světové válce*. Praha, 2011. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze. Vedoucí práce Josef Opatrný.

Odborné články

ALIMONDA, Hector. Brazilian Society and Regional Integration. *Latin American Perspectives* [online]. 2000, Vol. 27, No. 6, s. 27-44 [cit. 2013-12-31]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/2634271>

BIANCHI, Alvaro a Ruy BRAGA. Brazil: The Lula Government and Financial Globalization. *Social Forces* [online]. 2005, Vol. 83, No. 4, s. 1745-1762 [cit. 2012-11-10]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/3598413>

BOUZAS, Roberto. El Mercosur diez años después. ¿Proceso de aprendizaje o déjà vu?. *Desarrollo Económico* [online]. 2001, Vol. 41, No. 162, s. 179-200 [cit. 2013-12-31]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/3455985>

BURGES, Sean W. Building a Global Southern Coalition: The Competing Approaches of Brazil's Lula and Venezuela's Chávez. *Third World Quarterly* [online]. 2007, Vol. 28, No. 7, s. 1343-1358 [cit. 2013-12-31]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/20455002>

CASON, Jeffrey. On the Road to Southern Cone Economic Integration. *Journal of Interamerican Studies and World Affairs* [online]. 2000, Vol. 42, No. 1, s. 23-42 [cit. 2014-01-01]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/166464>

CASON, Jeffrey a Jennifer BURRELL. Turning the Tables: State and Society in South America's Economic Integration. *Polity* [online]. 2002, Vol. 34, No. 4, s. 457-477 [cit. 2014-01-01]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/3235413>

CASON, Jeffrey W. a Timothy J. POWER. Presidentialization, Pluralization, and the Rollback of Itamaraty: Explaining Change in Brazilian Foreign Policy Making in the Cardoso-Lula Era. *International Political Science Review/Revue internationale de science*

politique [online]. 2009, Vol. 30, No. 2 [cit. 2014-01-01]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/25652895>

DAUVERGNE, Peter a Déborah BL FARIAS. The Rise of Brazil as a Global Development Power. *Third World Quarterly* [online]. 2012, vol. 33, issue 5, s. 903-917 [cit. 2014-01-01]. Dostupné z: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/01436597.2012.674704>

FARO DE CASTRO, Marcus a Maria Izabel VALLADÃO DE CARVALHO. Globalization and Recent Political Transitions in Brazil. *International Political Science Review/Revue internationale de science politique* [online]. 2003, Vol. 24, No. 4, s. 465-490 [cit. 2014-01-01]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/1601633>

FENWICK. Avoiding Governors: The Success of Bolsa Família. *Latin American Research Review* [online]. 2009, Vol. 44, No. 1, s. 102-132 [cit. 2012-09-16]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/20488171>

FLYNN, Matthew. Between Subimperialism and Globalization: A Case Study in the Internationalization of Brazilian Capital. *Latin American Perspectives* [online]. 2007, Vol. 34, No. 6, s. 9-27 [cit. 2013-12-31]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/27648056>

FLYNN, Peter. Brazil and Lula, 2005: Crisis, Corruption and Change in Political Perspective. *Third World Quarterly* [online]. 2005, Vol. 26, No. 8, s. 1221-1267 [cit. 2012-05-22]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/4017713>

GENNA, Gaspare M. a Taeko HIROI. Brazilian Regional Power in the Development of Mercosul. *Latin American Perspectives* [online]. 2007, Vol. 34, No. 5, s. 43-57 [cit. 2013-12-31]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/27648043>

GROS, Daniel, Cinzia ALCIDI a Alessandro GIOVANNINI. Brazil and the EU in the Global Economy. *CEPS Working Document*. 2003, No. 372.

HALL, Anthony. From Fome Zero to Bolsa Família: Social Policies and Poverty Alleviation under Lula. *Journal of Latin American Studies* [online]. 2006, Vol. 38, No. 4, s. 689-709 [cit. 2012-12-05]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/4491737>

HUNTER, Wendy. The Normalization of an Anomaly: The Workers' Party in Brazil. *World Politics* [online]. 2007, Vol. 59, No. 3, s. 440-475 [cit. 2012-06-04]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/40060165>

HUNTER, Wendy a Timonthy J. POWER. Rewarding Lula: Executive Power, Social Policy, and the Brazilian Elections of 2006. *Latin American Politics and Society* [online]. 2007, Vol. 49, No. 1, s. 1-30 [cit. 2012-12-10]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/4490505>

HURRELL, Andrew. Hegemony, Liberalism and Global Order: What Space for Would-Be Great Powers?. *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)* [online]. 2006, Vol. 82, No. 1, s. 1-19 [cit. 2014-01-01]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/3569127>

LOWY, Michael a Arthur DENNER. A New Type of Party: The Brazilian PT. *Latin American Perspectives* [online]. 1987, Vol. 14, No. 4, s. 453-464 [cit. 2012-11-11]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/2633779>

- MALAMUD, Andrés. Presidential Diplomacy and the Institutional Underpinnings of Mercosur: An Empirical Examination. *Latin American Research Review* [online]. 2005, Vol. 40, No. 1, s. 138-164 [cit. 2014-01-01]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/1555368>
- MIGUEL, Luis Felipe a Rosana RESENDE. From Equality to Opportunity: Transformations in the Discourse of the Workers' Party in the 2002 Elections. *Latin American Perspectives* [online]. 2006, Vol. 33, No. 4, s. 122-143 [cit. 2012-05-28]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/27647951>
- MOISES, Jose Alvaro a Claudia Maria POMPAN. What is the Strategy of the "New Syndicalism"? *Latin American Perspectives* [online]. 1982, Vol. 9, No. 4, s. 55-73 [cit. 2012-11-04]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/2633387>
- MONIZ BANDEIRA, Luiz Alberto. Brazil as a Regional Power and its Relations with the United States. *Latin American Perspectives* [online]. 2006, Vol. 33, No. 3, s. 12-27 [cit. 2013-12-31]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/27647933>
- PAIVA, Paulo. Lula's Political Economy: Changes and Challenges. *Annals of the American Academy of Political and Social Science* [online]. 2006, Vol. 606, s. 196-215 [cit. 2012-05-20]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/25097824>
- PANIZZA, Francisco. Is Brazil Becoming a "Boring" Country?. *Bulletin of Latin American Research* [online]. 2000, Vol. 19, No. 4, s. 501-525 [cit. 2014-01-01]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/3339533>
- RAMOS, Tarso Luís. Betto's Brazil. *Latin American Perspectives* [online]. 2006, Vol. 33, No. 5, s. 128-135 [cit. 2013-12-31]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/27647964>
- ROSENBAUM, H. Jon a William G. TYLER. South-South Relations: The Economic and Political Content of Interactions among Developing Countries. *International Organization* [online]. 1975, Vol. 29, No. 1, s. 243-274 [cit. 2014-01-01]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/2706291>
- SAMUELS, David. Sources of Mass Partisanship in Brazil. *Latin American Politics and Society* [online]. 2006, Vol. 48, No. 2, s. 1-27 [cit. 2012-12-10]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/4490462>
- SANCHEZ BAJO, Claudia. The European Union and Mercosur: A Case of Inter-Regionalism. *Third World Quarterly* [online]. 1999, Vol. 20, No. 5, s. 927-941 [cit. 2014-01-01]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/3993604>
- SELCHER, Wayne A. The Politics of Decentralized Federalism, National Diversification, and Regionalism in Brazil. *Journal of Interamerican Studies and World Affairs* [online]. 1998, Vol. 40, No. 4, s. 25-50 [cit. 2014-01-01]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/166453>
- STEWART, Frances. Money and South-South Cooperation. *Third World Quarterly* [online]. 1987, Vol. 9, No. 4, s. 1184-1205 [cit. 2014-01-01]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/3991650>

VERVAELE, John A.E. Mercosur and Regional Integration in South America. *The International and Comparative Law Quarterly* [online]. 2005, Vol. 54, No. 2, s. 387-409 [cit. 2014-01-01]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/3663254>

Elektronické zdroje

Bolsa Família. *Ministério do Desenvolvimento Social e Combate à Fome* [online]. Brasília [cit. 2012-05-04]. Dostupné z: <http://www.mds.gov.br/bolsafamilia>

Brazil. *European Commission* [online]. 06 Dec 2013 [cit. 2014-01-02]. Dostupné z: <http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/brazil/>

Brazílie. Constituição da República Federativa do Brasil de 1988. In: 1988. Dostupné z: http://www.planalto.gov.br/ccivil_03/constituicao/constituicao.htm

Carta de Princípios. *Partido dos Trabalhadores* [online]. 1979 [cit. 2012-10-05]. Dostupné z: <http://www.pt.org.br/arquivos/cartadepincipios.pdf>

CIA: *Central Intelligence Agency* [online]. [cit. 2014-01-02]. Dostupné z: <http://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/2172.html>

Communication from the Commission to the European Parliament and the Council: Towards an EU-Brazil Strategic Partnership. *EUR - Lex* [online]. [cit. 2014-01-02]. Dostupné z: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52007DC0281:EN:NOT>

Economia Brasileira em PERSPECTIVA. *Ministério da Fazenda* [online]. Brasília, abril 2012 [cit. 2012-05-05]. Dostupné z: <http://www.fazenda.gov.br/portugues/docs/perspectiva-economia-brasileira/edicoes/Economia-Brasileira-Em-Perpectiva-Mar-Abr12-alterado.pdf>

Entenda como funcionava o esquema do mensalão. *G1 O Portal de Notícias da Globo* [online]. 22/08/2007 [cit. 2012-12-29]. Dostupné z: <http://g1.globo.com/Noticias/Politica/0,,MUL91777-5601,00.html>

Entenda o escândalo do mensalão: Entre os 39 acusados, estão parlamentares, ex-ministros, dirigentes do Banco Rural e o empresário e publicitário Marcos Valério. *R7 Notícias* [online]. 08/10/2009 [cit. 2012-12-28]. Dostupné z: <http://noticias.r7.com/brasil/noticias/entenda-o-escandalo-do-mensalao-20101007.html>

Entrevista Dilma Rousseff: "Você acha que sou um poste?" *Época*. 22 fevereiro 2010, No 614. ISSN 14155494.

Federative Republic of Brazil. *European Union External Action* [online]. [cit. 2013-11-30]. Dostupné z: <http://eeas.europa.eu/brazil/>

Jefferson denuncia mesada paga pelo tesoureiro do PT. *F. de São Paulo* [online]. 06/06/2005 [cit. 2012-12-22]. Dostupné z: <http://www1.folha.uol.com.br/folha/brasil/ult96u69402.shtml>
Le Monde names Brazil's Lula da Silva as "Man of the Year". *MercoPress* [online]. December 25th, 2009 [cit. 2013-04-29]. Dostupné z: <http://en.mercoPress.com/2009/12/25/le-lugo-out-in-the-cold-why-did-paraguay-s-congress-mount-a-constitutional-putsch-against-the-president-and-what-happens-now-?>
The Economist [online]. 2012 [cit. 2014-01-02]. Dostupné z: <http://www.economist.com/node/21557802>

Miliónové úplatky politikům. Brazilci sledují proces století. *Týden.cz* [online]. 08.08.2012 [cit. 2012-12-28]. Dostupné z: http://www.tyden.cz/rubriky/zahranici/amerika/milionove-uplatky-politikum-brazilci-sleduji-proces-stoleti_242323.html

O homem-chave do PTB. *Veja* [online]. 18 de maio de 2005, Edição 1905 [cit. 2012-12-13]. Dostupné z: http://veja.abril.com.br/180505/p_054.html

O'NEILL, Jim. Building Better Global Economic BRICs. In: *Goldman Sachs* [online]. 2001 [cit. 2014-01-02]. Dostupné z: <http://www.goldmansachs.com/our-thinking/archive/archive-pdfs/build-better-brics.pdf>

Paraguay President Fernando Lugo impeached by congress. *BBC* [online]. 2012 [cit. 2014-01-02]. Dostupné z: <http://www.bbc.co.uk/news/world-latin-america-18553813>

Pesquisa de opinião pública sobre assuntos políticos/administrativos. *IBOPE* [online]. Setembro de 2009 [cit. 2013-01-03]. Dostupné z: http://www.ibope.com.br/pt-br/conhecimento/relatoriospesquisas/Lists/RelatoriosPesquisaEleitoral/OPP%20090073-6%20-%20CNI_tabelas.pdf

Pesquisa de opinião pública sobre corrupção e ética. *IBOPE* [online]. janeiro de 2006 [cit. 2012-12-20]. Dostupné z: <http://www.ibope.com.br/pt-br/conhecimento/relatoriospesquisas/Lists/RelatoriosPesquisaEleitoral/OPP%20060005%20-%20Corrupcao%20na%20politica%20eleitor%20vitima%20ou%20cumplice.pdf>

ROMERO, Simon. With Brazil as Advocate, Venezuela Joins Trade Bloc. *The New York Times* [online]. 2012 [cit. 2014-01-02]. Dostupné z: http://www.nytimes.com/2012/08/01/world/americas/mercosur-trade-bloc-admits-venezuela-as-full-member.html?_r=1&

Salário mínimo. *Portal Brasil* [online]. [cit. 2014-01-02]. Dostupné z: <http://www.portalbrasil.net/salariominimo.htm>

SILVA, Luis Inacio da, Mauri GARCIA a Timothy HARDING. Interview with Luis Inacio da Silva ("Lula"), President of the Sindicato dos Metalurgicos de Sao Bernardo do Campo. *Latin American Perspectives* [online]. 1979, Vol. 6, No. 4, s. 90-100 [cit. 2012-05-24]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/2633235>

SILVA, Luiz Inacio Lula da. O PT tem que pedir desculpas: Discurso pronunciado el 12 de agosto de 2005 en la reunión ministerial. *Democracia Sur* [online]. 12 de agosto de 2005 [cit. 2012-12-29]. Dostupné z: <http://www.democraciasur.com/documentos/BrasilLulaDisculpas.htm>

The World Bank [online]. [cit. 2014-01-02]. Dostupné z: <http://www.worldbank.org/>

V European Union - Brazil Summit Joint Statement. *European Union External Action* [online]. 2011 [cit. 2014-01-02]. Dostupné z: http://eeas.europa.eu/brazil/docs/2011_eu-brazil_summit_joint_statement_en.pdf

Seznam tabulek

Tabulka 1: Výsledky municipálních voleb

Tabulka 2: Přijímání úplatků brazilskými politiky

Tabulka 3: Zhodnocení Lulovy vlády podle pohlaví a věku

Tabulka 4: Vnímání Lulovy vlády podle vzdělání

Tabulka 5: Vnímání Lulovy vlády podle regionů

Tabulka 6: Vnímání Lulovy vlády podle příjmu domácností

Seznam grafů

Graf 1: Růst minimální mzdy v letech 1995-2012

Graf 2: Růst střední třídy ve vybraných letech

Graf 3: Srovnání růstu HDP Brazílie a Argentiny v letech 1996-2012

Graf 4: Změna Giniho indexu v letech 1981-2009